

PRZESTĘPSTWA I WYKROCZENIA ZWIĄZANE Z ZATRUDNIENIEM

Komentarz

Damian Tokarczyk

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

PRZESTĘPSTWA I WYKROCZENIA ZWIĄZANE Z ZATRUDNIENIEM

Komentarz

Damian Tokarczyk

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

Stan prawny na 30 września 2020 r.

Recenzent

Dr hab. Joanna Unterschütz, prof. Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu
im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Livia Śpiewak

Opracowanie redakcyjne

Michał Dymiński

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8223-055-0

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	11
---------------------	----

Wprowadzenie	15
--------------------	----

Część I

Prawo karne, prawo pracy i prawo karne pracy – próba modelowego ujęcia

Prawo karne – prawo pracy – prawo karne pracy. Próba modelowego ujęcia	19
Przestępstwo a wykroczenie	23
Zbieg przepisów/czynów karalnych	27
Struktura przestępstwa i wykroczenia	28
Znamiona przestępstwa/wykroczenia	31
Zasady odpowiedzialności karnej i wykroczeniowej	34
Osobisty i indywidualny charakter odpowiedzialności	34
Formy stadialne popełnienia przestępstwa i wykroczenia	36
Współdziałanie przestępne	38
Wielość zachowań i czynów zabronionych	41
Kary i środki karne	42
Przedawnienie karalności i zatarcie skazania	46
Ściganie przestępstw i wykroczeń	48

Część II

Komentarz do poszczególnych przepisów prawa karnego pracy

Systematyka komentarza	55
Ustawa z 6.06.1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444)	56
Rozdział XXIII. Przestępstwa przeciwko wolności	56
Art. 189a. [Handel ludźmi]	56
Rozdział XXVIII. Przestępstwa przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową	64
Art. 218. [Naruszanie praw pracowników]	65
Art. 218a. [Naruszenie zakazu handlu]	86

Art. 219.	[Niezgłoszenie do ZUS]	94
Art. 220.	[Narażenie na niebezpieczeństwo]	100
Art. 221.	[Nieprawidłowości dotyczące wypadku lub choroby]	111
Rozdział XXIX. Przepisy przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego		122
Art. 225.	[Udaremnienie kontroli PIP]	122
Ustawa z 20.05.1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2019 r. poz. 821 ze zm.)		129
Art. 110.	[Zatrudnienie zakażonego]	129
Art. 111.	[Niespełnienie wymogów sanitarnych]	133
Ustawa z 26.06.1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 ze zm.)		137
Dział trzynasty. Odpowiedzialność za wykroczenia przeciwko prawom pracownika		137
Art. 281.	[Wykroczenia przeciwko prawom pracownika]	138
Art. 282.	[Wykroczenia przeciwko prawom pracownika]	157
Art. 283.	[Wykroczenia związane z zasadami BHP]	168
Ustawa z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2277 ze zm.)		180
Art. 45 ¹ .	[Stosowanie Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia]	180
Art. 43 ¹ .	[Wykroczenie; spożywanie i nabycie alkoholu w pracy]	180
Art. 44.	[Wykroczenie; dopuszczenie do sprzedaży, spożycia alkoholu w pracy]	185
Ustawa z 24.06.1983 r. o społecznej inspekcji pracy (Dz.U. z 2015 r. poz. 567 ze zm.)		189
Rozdział 5. Odpowiedzialność za naruszenie przepisów o społecznej inspekcji pracy		189
Art. 22.	[Wykroczenie; naruszenie przepisów o społecznej inspekcji pracy]	189
Ustawa z 14.03.1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 59 ze zm.)		200
Rozdział 4. Przepisy karne		200
Art. 38.	[Wykroczenie; udaremnienie działalności Państwowej Inspekcji Sanitarnej]	200
Ustawa z 23.05.1991 r. o związkach zawodowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 263 ze zm.)		203
Rozdział 5. Odpowiedzialność za naruszenie przepisów ustawy		203
Art. 35.	[Przestępstwo przeciwko działalności związkowej; przestępstwa związkowe]	203
Ustawa z 23.05.1991 r. o rozwiązywaniu sporów zbiorowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 123)		227
Rozdział 5. Odpowiedzialność za naruszenie przepisów ustawy		227
Art. 26.	[Przestępstwo niedopełnienia obowiązków ustawowych]	227

Ustawa z 23.05.1991 r. o organizacjach pracodawców	
(Dz.U. z 2019 r. poz. 1809)	237
Rozdział 4. Odpowiedzialność za naruszenie przepisów prawa	237
Art. 19 ¹ . [Wykroczenie przeznaczenia środków na cele inne niż statutowe] . . .	237
 Ustawa z 4.03.1994 r. o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych	
(Dz.U. z 2020 r. poz. 1070)	240
Art. 12a. [Wykroczenie naruszenia przepisów ustawy]	240
 Ustawa z 21.08.1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne (Dz.U. z 2019 r. poz. 2399)	244
Art. 15. [Wykroczenie; zatrudnienie w warunkach konfliktu interesów]	244
 Ustawa z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 426 ze zm.)	250
Rozdział 10a. Odpowiedzialność za wykroczenia przeciwko przepisom ustawy	250
Art. 56c. [Stosowanie Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia]	250
Art. 56a. [Wykroczenie; niezłożenie informacji lub deklaracji]	251
Art. 56b. [Wykroczenie utrudniania kontroli]	253
 Ustawa z 28.08.1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 105 ze zm.)	257
Rozdział 22. Przepisy karne	257
Art. 222. [Klauzula podmiotowa]	257
Art. 215. [Przestępstwo używania oznaczenia]	258
Art. 216. [Przestępstwo prowadzenia działalności bez zezwolenia]	263
Art. 217. [Przestępstwo; naruszenie wymagań działalności lokacyjnej]	265
Art. 218. [Przestępstwo; nieprawidłowości w zakresie prospektu]	268
Art. 219. [Przestępstwo prowadzenia działalności akwizycyjnej]	272
Art. 220. [Przestępstwo naruszenia tajemnicy zawodowej]	274
 Ustawa z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych	
(Dz.U. z 2020 r. poz. 266 ze zm.)	279
Rozdział 11. Odpowiedzialność za wykroczenia przeciwko przepisom ustawy	279
Art. 98. [Wykroczenie; naruszenie przepisów ustawy]	279
 Ustawa z 5.04.2002 r. o europejskich radach zakładowych	
(Dz.U. z 2019 r. poz. 1832)	293
Rozdział 8. Przepisy karne	293
Art. 39. [Wykroczenie przeciwko prawom zespołu negocjacyjnego]	293
Art. 40. [Stosowanie Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia] . . .	293
 Ustawa z 10.10.2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę	
(Dz.U. z 2018 r. poz. 2177 ze zm.)	301
Art. 8e. [Wykroczenie; wypłacenie zaniżonego wynagrodzenia za umowę cywilnoprawną]	301

Art. 8f.	[Stosowanie Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia]	301
Ustawa z 9.07.2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych		
(Dz.U. z 2019 r. poz. 1563)		308
Rozdział IV. Przepisy karne		308
Art. 28.	[Stosowanie Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia]	308
Art. 27.	[Wykroczenia pracodawcy użytkownika]	309
Art. 27a.	[Wykroczenia agencji pracy tymczasowej]	315
Art. 27b.	[Wykroczenia pracodawcy użytkownika]	322
Ustawa z 20.04.2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy		
(Dz.U. z 2020 r. poz. 1409 ze zm.)		326
Rozdział 20. Odpowiedzialność za wykroczenia przeciwko przepisom ustawy		326
Art. 125.	[Stosowanie Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia]	326
Art. 119.	[Wykroczenie; podjęcie pracy przez bezrobotnego bez zawiadomienia]	328
Art. 120.	[Wykroczenia związane z powierzeniem wykonywania pracy]	331
Art. 120a.	[Wyłączenie odpowiedzialności]	344
Art. 121.	[Wykroczenie przeciwko zasadom prowadzenia działalności]	345
Art. 121a.	[Wykroczenie; pobranie dodatkowych opłat]	351
Art. 121b.	[Wykroczenie; niezawarcie umowy z kierowanym do pracy za granicą]	354
Art. 121c.	[Wykroczenie; nieprzedstawienie informacji]	356
Art. 122.	[Wykroczenie przeciwko obowiązkom związanym z Funduszem Pracy]	357
Art. 123.	[Wykroczenie; dyskryminacja]	361
Ustawa z 20.04.2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych		
(Dz.U. z 2020 r. poz. 686)		364
Rozdział 6. Przepisy karne		364
Art. 50.	[Przestępstwo; używanie zastrzeżonych oznaczeń]	364
Ustawa z 20.04.2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego		
(Dz.U. z 2019 r. poz. 1808)		367
Rozdział 8. Przepisy karne		367
Art. 40.	[Przestępstwo; używane zastrzeżonych oznaczeń]	367
Ustawa z 27.08.2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1398 ze zm.)		
Dział IX. Przepisy karne		370
Art. 193.	[Wykroczenia przeciwko obowiązkom określonym w ustawie]	370
Art. 194a.	[Wykroczenie; zatrudnienie kontrolera w warunkach konfliktu interesów]	374

Ustawa z 4.03.2005 r. o europejskim zgrupowaniu interesów gospodarczych i spółce europejskiej (Dz.U. z 2018 r. poz. 2036 ze zm.)	378
Tytuł V. Przepisy porządkowe i karne	378
Art. 133 [Wykroczenia przeciwko zespołowi negocjacyjnemu lub organowi przedstawicielskiemu]	378
Ustawa z 7.04.2006 r. o informowaniu pracowników i przeprowadzaniu z nimi konsultacji (Dz.U. z 2006 r. Nr 79, poz. 550 ze zm.)	385
Art. 19. [Wykroczenie przeciwko obowiązkom ustawowym]	385
Ustawa z 22.07.2006 r. o spółdzielni europejskiej (Dz.U. z 2018 r. poz. 2043 ze zm.)	396
Tytuł IV. Przepisy porządkowe i karne	396
Art. 111. [Wykroczenia przeciwko zespołowi negocjacyjnemu lub organowi przedstawicielskiemu]	396
Ustawa z 25.04.2008 r. o uczestnictwie pracowników w spółce powstałej w wyniku transgranicznego połączenia się spółek (Dz.U. z 2019 r. poz. 2384)	399
Rozdział 6. Przepisy karne	399
Art. 52. [Wykroczenia przeciwko zespołowi negocjacyjnemu lub organowi przedstawicielskiemu]	399
Ustawa z 15.06.2012 r. o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2012 r. poz. 769)	402
Art. 9. [Przestępstwo powierzenia pracy wielu cudzoziemcom, małoletniemu]	403
Art. 10. [Przestępstwo; handel ludźmi]	407
Art. 11. [Wykroczenie; powierzanie pracy niezwiązanej z działalnością]	410
Art. 14. [Stosowanie Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia]	410
Art. 12. [Środki karne]	412
Art. 13. [Wyłączenie odpowiedzialności]	413
Ustawa z 5.08.2015 r. o pracy na morzu (Dz.U. z 2020 r. poz. 1353)	415
Rozdział 11. Odpowiedzialność karna	415
Art. 117. [Właściwość organów oraz tryb wymierzania i ściągania kar pieniężnych]	415
Art. 111. [Wykroczenia agencji zatrudnienia]	417
Art. 112. [Wykroczenie, niepokrycie wydatków]	422
Art. 113. [Wykroczenia związane z zatrudnieniem na statku]	426
Art. 114. [Wykroczenie; kierowanie w strefę działań wojennych]	428
Art. 115. [Wykroczenie przeciwko obowiązkom armatora]	429
Art. 116. [Wykroczenie; naruszenie innych przepisów]	435

Ustawa z 13.05.2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym (Dz.U. z 2020 r. poz. 152)	440
Rozdział 5. Przepisy karne	440
Art. 23. [Wykroczenie dopuszczenia do pracy bez sprawdzenia]	440
Art. 24. [Przestępstwo nielegalnego uzyskania informacji]	445
Ustawa z 10.06.2016 r. o delegowaniu pracowników w ramach świadczenia usług (Dz.U. z 2018 r. poz. 2206 ze zm.)	448
Rozdział 7. Przepisy karne	448
Art. 29. [Stosowanie Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia]	448
Art. 27. [Wykroczenia pracodawcy delegującego na terytorium RP]	448
Art. 28. [Wykroczenie; nieudzielenie informacji PIP]	455
Ustawa z 10.01.2018 r. o ograniczeniu handlu w niedziele i święta oraz w niektóre inne dni (Dz.U. z 2019 r. poz. 466)	457
Rozdział 4. Przepisy karne	457
Art. 10. [Wykroczenie powierzenia pracy w niedziele lub święto]	457
Art. 11. [Stosowanie Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia]	457
Ustawa z 10.05.2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1781)	459
Rozdział 11. Przepisy o administracyjnych karach pieniężnych i przepisy karne	459
Art. 107. [Przestępstwo; nielegalne przetwarzanie danych osobowych]	460
Art. 108. [Przestępstwo; udaremnianie kontroli PUODO]	466
Ustawa z 4.10.2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1342)	469
Rozdział 16. Przepisy karne	469
Art. 111. [Stosowanie Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia]	469
Art. 106. [Wykroczenie; niezawarcie umowy o zarządzanie PPK]	469
Art. 107. [Wykroczenie; niezawarcie umowy o prowadzenie PPK, niedokonanie wpłat]	476
Art. 108. [Wykroczenie; nakłanianie do rezygnacji z PPK]	480
Art. 109. [Przestępstwo używania zastrzeżonych oznaczeń]	483
Art. 110. [Wykroczenie; opłacanie działalności akwizycyjnej]	485
Literatura podstawowa	489

Wykaz skrótów

Akty prawne

- k.c.** – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145 ze zm.)
- k.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.)
- k.k.s.** – ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2020 r. poz. 19 ze zm.)
- Konstytucja** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p.** – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 ze zm.)
- k.p.c.** – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575)
- k.p.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.)
- k.p.s.w.** – ustawa z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. z 2020 r. poz. 729 ze zm.)
- k.s.h.** – ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526)
- k.w.** – ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2019 r. poz. 821 ze zm.)
- p.w.k.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Przepisy wprowadzające kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 554)
- RODO** – Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.Urz. UE L 119, s. 1)
- u.e.r.z.** – ustawa z 5.04.2002 r. o europejskich radach zakładowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1832)

- u.i.k.e.** – ustawa z 20.04.2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1808)
- u.i.p.k.** – ustawa z 7.04.2006 r. o informowaniu pracowników i przeprowadzaniu z nimi konsultacji (Dz.U. Nr 79, poz. 550 ze zm.)
- u.m.w.p.** – ustawa z 10.10.2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę (Dz.U. z 2018 r. poz. 2177 ze zm.)
- u.o.d.o.** – ustawa z 10.05.2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1781)
- u.o.f.e.** – ustawa z 28.08.1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 105 ze zm.)
- u.o.h.** – ustawa z 10.01.2018 r. o ograniczeniu handlu w niedziele i święta oraz w niektóre inne dni (Dz.U. z 2019 r. poz. 466)
- u.o.p.z.** – ustawa z 22.10.2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz.U. z 2020 r. poz. 358)
- u.PIP** – ustawa z 13.04.2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (Dz.U. z 2019 r. poz. 1251)
- u.PIS** – ustawa z 14.03.1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 59 ze zm.)
- u.p.p.e.** – ustawa z 20.04.2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 686)
- u.p.p.k.** – ustawa z 4.10.2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1342)
- u.p.z.** – ustawa z 20.04.2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1409 ze zm.)
- u.PZP** – ustawa z 11.09.2019 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1843 ze zm.)
- u.r.s.z.** – ustawa z 23.05.1991 r. o rozwiązywaniu sporów zbiorowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 123)
- u.r.z.** – ustawa z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 426 ze zm.)
- u.SIP** – ustawa z 24.06.1983 r. o społecznej inspekcji pracy (Dz.U. z 2015 r. poz. 567 ze zm.)
- u.s.p.w.p.** – ustawa z 15.06.2012 r. o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. poz. 769 ze zm.)
- u.s.u.s.** – ustawa z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 266 ze zm.)
- u.ś.o.z.** – ustawa z 27.08.2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1398 ze zm.)

- u.z.c.z.** – ustawa z 5.12.2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. z 2019 r. poz. 1239 ze zm.)
- u.z.f.ś.s.** – ustawa z 4.03.1994 r. o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1070)
- u.z.n.k.** – ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2019 r. poz. 1010 ze zm.)
- u.z.p.t.** – ustawa z 9.07.2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1563)
- u.z.z.** – ustawa z 23.05.1991 r. o związkach zawodowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 263 ze zm.)

Publikatory i czasopisma

- DGPKP** – Dziennik Gazeta Prawna dodatek Kadry i Płace
- Dz.U.** – Dziennik Ustaw
- GSP** – Gdańskie Studia Prawnicze
- KZS** – Krakowskie Zeszyty Sądowe
- MoP** – Monitor Prawniczy
- MPP** – Monitor Prawa Pracy
- OSNAPIUS** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Administracyjna Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
- OSNKW** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa
- OSNP** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Pracy
- OSNPC** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Pracy i Cywilna
- OSNwSK** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
- OSP** – Orzecznictwo Sądów Polskich
- OTK-A** – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria A
- Pal.** – Palestra
- PIP** – Państwo i Prawo
- PIZS** – Praca i Zabezpieczenie Społeczne
- Prok. i Pr.** – Prokuratura i Prawo
- PS** – Przegląd Sądowy
- PUS** – Prawo Ubezpieczeń Społecznych
- RPEiS** – Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny
- St.lur.Lubl.** – Studia Iuridica Lublinensia

Organy orzecznicze

- NSA** – Naczelny Sąd Administracyjny
- SA** – Sąd Apelacyjny
- SN** – Sąd Najwyższy
- SO** – Sąd Okręgowy

SR	– Sąd Rejonowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
WSA	– Wojewódzki Sąd Administracyjny

Inne

ak.	– akapit
BHP	– Bezpieczeństwo i higiena pracy
FP	– Fundusz Pracy
IPN	– Instytut Pamięci Narodowej
KNF	– Komisja Nadzoru Finansowego
KRK	– Krajowy Rejestr Karny
KRRiT	– Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji
KRS	– Krajowy Rejestr Sądowy
NBP	– Narodowy Bank Polski
NFZ	– Narodowy Fundusz Zdrowia
NIK	– Najwyższa Izba Kontroli
nt.	– numer tezy
PFRON	– Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PIP	– Państwowa Inspekcja Pracy
PIS	– Państwowa Inspekcja Sanitarna
PPK	– Pracownicze Plany Kapitałowe
PTE	– Powszechne Towarzystwo Emerytalne
PUODO	– Prezes Urzędu Ochrony Danych Osobowych
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich
UE	– Unia Europejska
ZFŚS	– Zakładowy Fundusz Świadczeń Socjalnych
ZUS	– Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Wprowadzenie

Prowadzenie działalności gospodarczej, a nawet szerzej – działalności zarobkowej, jest związane z wieloma ryzykami. Obok ryzyka ekonomicznego nie sposób pominąć ryzyko prawne związane z regulacjami prawnymi odnoszącymi się do zasad prowadzenia działalności. Z kolei jednym z istotnych ryzyk prawnych związanych z aktywnością zawodową jest ryzyko odpowiedzialności karnej, tj. odpowiedzialności za przestępstwa, przestępstwa skarbowe, wykroczenia i wykroczenia skarbowe.

Wśród różnych aspektów zarządzania organizacją i prowadzenia działalności można wyróżnić, chyba zresztą jeden z najistotniejszych, czynnik związany z zatrudnianiem innych osób. Zarządzanie zasobami ludzkimi pociąga za sobą konieczność właściwego ustrukturyzowania zadań, obowiązków i uprawnień, a także powierzenia określonych powinności kompetentnym osobom.

Niniejsza publikacja skupia się na ryzykach, jakie wiążą się z zatrudnianiem osób, niejako „instytucjonalnie”. Praca pozostaje pod szczególną ochroną państwa (zob. art. 24 Konstytucji). Zatrudnianie pracowników zostało więc współcześnie poddane bardzo szczegółowej, nieraz wręcz kazuistycznej, regulacji prawnej. W polskim porządku prawnym znajduje się wiele przepisów przewidujących odpowiedzialność za przestępstwa i wykroczenia związane z zatrudnianiem pracowników, kształtowaniem stosunku pracy czy regulacją zbiorowych stosunków pracy.

Powodem, dla którego postanowiłem się zająć tą właśnie wąską dziedziną prawa, jest dostrzeżenie jej rosnącego znaczenia w obrocie prawnym. Coraz liczniejsze przepisy prawa karnego dotyczą skomplikowanych zagadnień prawa pracy. Dostrzegam to na co dzień w swojej praktyce zawodowej adwokata w kancelarii specjalizującej się w prawie HR – a więc we wszystkich prawnych aspektach zatrudniania pracowników. Biorąc udział w licznych postępowaniach w sprawach o wykroczenia, dostrzegłem, że brak jest usystematyzowanej publikacji dotyczącej tego zagadnienia, która uwzględniałaby podstawową wiedzę o prawie karnym i prawie wykroczeń z jednej, a prawie pracy – z drugiej strony. Liczę, że moje doświadczenie zawodowe pozwoliło mi dostrzec najważniejsze aspekty omawianego zagadnienia z obydwu stron.

Prezentowana książka ma służyć przede wszystkim osobom zajmującym się na co dzień zarządzaniem zasobami ludzkimi oraz ryzykami w organizacji. Nie jest to ani monografia, ani komentarz w ścisłe naukowym znaczeniu tych słów. Celem, jaki stawiałem sobie, przystępując do prac nad tą publikacją, było zaprezentowanie najważniejszych instytucji prawa karnego i wykroczeń na tle przestępstw i wykroczeń prawa pracy. Opracowanie ma stanowić przede wszystkim praktyczny podręcznik przeznaczony dla praktyków wymiaru sprawiedliwości (adwokatów i radców prawnych), prawników tworzących działy prawne organizacji oraz, mam nadzieję, funkcjonariuszy prowadzących postępowania w sprawach o przestępstwa i wykroczenia prawa pracy.

W publikacji uwzględniono wszystkie znane autorowi ustawy przewidujące odpowiedzialność za przestępstwa i wykroczenia pracownicze.

Stan prawny uwzględniono na 30.09.2020 r.

dr adw. Damian Tokarczyk

Część I

**PRAWO KARNE, PRAWO PRACY
I PRAWO KARNE PRACY – PRÓBA
MODELOWEGO UJĘCIA**

Prawo karne – prawo pracy – prawo karne pracy. Próba modelowego ujęcia

1. Prawo karne stanowi dziedzinę prawa publicznego. Oznacza to, że stroną swego stosunku „prawnokarnego” każdorazowo jest państwo. W procesie karnym *sensu largo* emanacją państwa jest zazwyczaj oskarżyciel publiczny (jedynie w określonych, ograniczonych sytuacjach uprawnienia oskarżyciela publicznego wykonuje osoba pokrzywdzona przestępstwem lub wykroczeniem). Charakterystyczną cechą prawa karnego, jako dziedziny prawa publicznego, jest więc relacja podporządkowania, zachodząca pomiędzy podmiotem tego prawa (człowiekiem) a organami państwa (Policją, prokuraturą, innymi organami oskarżycielskimi, sądem). Kolejną cechą prawa karnego jest przewaga interesu publicznego nad interesem prywatnym. Interes osoby pokrzywdzonej przestępstwem/wykroczeniem, choć realizowany w toku postępowania zgodnie z funkcją kompensacyjną, jest jednak drugoplanowy względem interesu państwa, którym jest ukaranie osoby winnej czynu zabronionego.
2. Prawo karne stanowi zbiór przepisów określających typy czynów zabronionych i zasady ponoszenia odpowiedzialności karnej. Do zasad tych należy określenie form popełnienia przestępstwa, katalogu kar przewidzianych za takie czyny, zasad orzekania tych kar oraz tryb przeprowadzania postępowania karnego i wykonania orzeczonych w nich kar.
3. Podstawowym podziałem prawa karnego jest rozróżnienie prawa karnego materialnego, prawa karnego procesowego i prawa karnego wykonawczego. Prawo karne materialne określa typy czynów zabronionych, kary przewidziane za ich popełnienie oraz zasady ich orzekania. Prawo karne procesowe określa tryb przeprowadzania postępowania karnego. Prawo karne wykonawcze reguluje zasady wykonania kar, środków karnych i innych środków orzeczonych w toku postępowania karnego.
4. Z innej perspektywy należy rozróżnić prawo karne *sensu largo* i *sensu stricto*. W ujęciu szerokim za prawo karne uważa się wszelkie systemy przewidujące kary kryminalne i zasady ich orzekania wobec osób fizycznych. Należą więc do niego prawo karne powszechne (*sensu stricto*), prawo karne wojskowe, prawo wykroczeń oraz prawo karne skarbowe.

5. Prawo karne powszechne określa przestępstwa i kary grożące za ich popełnienie. Podstawowym aktem prawnym prawa karnego materialnego *sensu stricto* jest ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny. Sam Kodeks karny dzieli się na trzy części: część ogólną, określającą m.in. podstawowe zasady prawa karnego, formy popełnienia przestępstwa, kary i zasady ich orzekania; część szczególną, określającą poszczególne typy przestępstw; część wojskową, regulującą niektóre ogólne kwestie związane z odpowiedzialnością żołnierzy i przestępstwa wojskowe.
6. Do prawa karnego *sensu largo* należy również prawo wykroczeń. Podstawowym aktem prawnym regulującym odpowiedzialność za wykroczenia jest ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń. Wykroczenie, podobnie jak przestępstwo, jest czynem zabronionym przez prawo pod groźbą kary, jednak o niższym stopniu społecznego niebezpieczeństwa (szkodliwości), a więc czynem zabronionym łagodniejszej kategorii. Prawo wykroczeń określano kiedyś prawem karno-administracyjnym (A. Marek, *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa 2008, s. 1–2). Było to w czasie, kiedy o odpowiedzialności za wykroczenie orzekały kolegia ds. wykroczeń, niebędące sądami, ale organami administracyjnymi. Obecnie przepisy ustawy z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia poddają proces wykroczeniowy podobnym zasadom, które rządzą postępowaniem karnym. Wykroczenia stanowią więc rodzajowo mniej niebezpieczne czyny zagrożone, jednak różnica między nimi a przestępstwami ma charakter ilościowy, a nie jakościowy. Podobnie jak w przypadku przestępstw, liczne przepisy ustaw szczególnych przewidują odpowiedzialność za wykroczenia, tworząc pozakodeksowe prawo wykroczeń.
7. Przepisy określające typy przestępstw i wykroczeń (przepisy typizujące) są zawarte w licznych przepisach różnorodnych ustaw. Wiele aktów prawnych zawiera wyodrębnione rozdziały, zatytułowane z reguły „Przepisy karne” lub podobnie. Przepisy takie stanowią tzw. prawo karne pozakodeksowe lub pozakodeksowe prawo wykroczeń. Przepisy ustaw szczegółowych nie zawierają jednak żadnych przepisów ogólnych. Dlatego też przepisy części ogólnej Kodeksu karnego stosuje się do innych ustaw przewidujących odpowiedzialność karną, chyba że ustawy te wyraźnie wyłączają ich zastosowanie (art. 116 k.k.). Analogiczne postanowienie, w odniesieniu do wykroczeń, zawiera art. 48 k.w. Warto przy tym zaznaczyć, że przepisy części ogólnej Kodeksu karnego nie mają zastosowania do wykroczeń (por. wyrok SN z 8.02.2011 r., III KK 433/10, LEX nr 736762). Poniżej omówiono najważniejsze zagadnienia związane z nauką o przestępstwie i wykroczeniu oraz karach. Zaznaczono przy tym różnice pomiędzy prawem karnym *sensu stricto* i prawem wykroczeń.
8. Prawo karne skarbowe jest wyspecjalizowaną dziedziną prawa karnego związaną z interesami fiskalnymi Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego i Unii Europejskiej. Jedynym aktem prawnym regulującym odpowiedzialność za przestępstwa i wykroczenia skarbowe jest ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy.

Wyłączność kodeksowej regulacji prawa karnego skarbowego odróżnia tę dziedzinę od prawa karnego *sensu stricto* i prawa wykroczeń.

9. Niniejsze opracowanie dotyczy prawa karnego prawa pracy. Prawo karne ujmowane jest szeroko, jednak z uwagi na tematykę publikacji poza zakresem mojego zainteresowania znajduje się prawo procesowe i wykonawcze oraz prawo karne skarbowe.
10. Podobnie jak prawo karne, również prawo pracy stanowi odrębną gałąź (dziedzinę) prawa. Wywodzi się ono od prawa cywilnego, a odróżnia je od ogólnej materii prawa cywilnego w szczególności to, że w ramach prawa pracy uwzględnia się w szerokim zakresie interesy ponadindywidualne (tzw. zbiorowe prawo pracy) oraz przewiduje się wiele regulacji mających gwarancyjny i ochronny charakter. Regulacje te stanowią realizację konstytucyjnej zasady wyrażonej w art. 24 Konstytucji, zgodnie z którym: „Praca znajduje się pod ochroną Rzeczypospolitej Polskiej. Państwo sprawuje nadzór nad warunkami wykonywania pracy”.
11. W obszarze prawa pracy można rozróżnić indywidualne, zbiorowe i procesowe prawo pracy. Na indywidualne prawo pracy składają się przepisy regulujące wzajemne prawa i obowiązki stron stosunku pracy – pracodawcy i pracownika. Przepisy te regulują także sposoby nawiązania i rozwiązania stosunku pracy. Zbiorowe prawo pracy reguluje ponadindywidualne prawa i obowiązki związane z zatrudnianiem pracowników, w szczególności działalność organizacji związkowych, rozwiązywania sporów zbiorowych czy ochrony grup pracowników. Wreszcie na procesowe prawo pracy składają się szczególne regulacje procesowe odnoszące się do sposobu rozstrzygania konfliktów powstałych w związku z zatrudnieniem.
12. Na prawo pracy składają się przepisy ustawy z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy oraz przepisy innych ustaw i aktów wykonawczych, określające prawa i obowiązki pracowników i pracodawców, a także postanowienia układów zbiorowych pracy i innych opartych na ustawie porozumień zbiorowych, regulaminów i statutów określających prawa i obowiązki stron stosunku pracy (art. 9 § 1 k.p.). Wśród źródeł prawa powszechnie obowiązującego istotne znaczenie mają regulacje międzynarodowe, w tym umowy międzynarodowe oraz liczne przepisy uchwalane przez właściwe instytucje UE.
13. W polskim systemie prawa obowiązuje wiele przepisów typizujących (określających typy czynów zabronionych) naruszenie różnorodnych obowiązków stron stosunku pracy. Przepisy takie zgrupowane są w licznych ustawach regulujących szczegółowe zagadnienia prawa pracy. Ani w ramach prawa karnego, ani w ramach prawa pracy nie wyodrębnia się odrębnej dziedziny prawa karnego pracy. Nie jest to ani przedmiot odrębnych badań naukowych (uniwersyteckich), ani szczególnej regulacji prawnej. Analiza przepisów typizujących czyny zabronione, odwołujących się do merytorycznych regulacji z zakresu prawa pracy, wskazuje jednak na możliwość, a nawet

konieczność wyodrębnienia zbioru przepisów regulujących odpowiedzialność karną i wykroczeniową za czyny związane z zatrudnieniem (szerzej o ewolucji przepisów karnych w prawie pracy zob. W. Radecki, *Granice ingerencji prawa karnego w stosunki pracy*, Prok. i Pr. 2005/6, s. 6–19, który posługuje się zresztą pojęciem prawa karnego pracy). Szczegółową analizę prawa karnego pracy przeprowadziła także J. Unterschütz, *Kilka uwag o potrzebie wyodrębnienia prawa karnego pracy*, GSP 2013/30, s. 197–210.

14. Regulacja przepisów typizujących w prawie pracy wskazuje na liczne podobieństwa, odróżniające je od innych przepisów karnych. Do takich cech należą:
 1. **Wspólny, ogólny przedmiot ochrony.** Przepisy konstruujące przestępstwa i wykroczenia w obszarze zatrudnienia i ubezpieczeń społecznych mają zapewnić realizację regulacji ustawowych, odnoszących się do obowiązków pracodawców i (rzadziej) pracowników. Podobnie, jak w przypadku materialnego prawa pracy, również przepisy karne prawa pracy częstokroć chronią dobra pracownika niezależnie od woli samego pracownika (zob. art. 219 k.k.).
 2. **Wąski zakres podmiotowy.** Znaczna część przepisów typizujących w prawie pracy konstruuje tzw. przestępstwa i wykroczenia indywidualne. Charakteryzują się one tym, że w opisie typu czynu zabronionego ustawodawca określa sprawcę takiego czynu z wykorzystaniem jakiejś szczególnej cechy. Konieczność jej wystąpienia oznacza, że nie każda osoba zdolna w ogóle do popełnienia przestępstwa (co do zasady jest to osoba, która w chwili czynu ukończyła 17 lat) może być sprawcą tego konkretnego czynu, ale tylko osoba posiadająca tę szczególną cechę. W prawie pracy przestępstwa i wykroczenia często mogą być popełnione jedynie przez pracodawcę albo osobę działającą w jego imieniu.
 3. **Szeroki zakres przedmiotowy.** Większość przepisów konstruujących przestępstwa i wykroczenia związane z zatrudnieniem i ubezpieczeniem społecznym to przepisy pozakodeksowe. Są one ściśle powiązane z merytoryczną regulacją ustawy, w której zostały zgrupowane. Te typy czynów zabronionych charakteryzują się albo kazuistyką (zob. art. 281–283 k.p.), albo, wręcz przeciwnie, blankietowością (kara za naruszenie „przepisów ustawy”; zob. art. 12a u.z.f.ś.s.). Szeroki zakres przedmiotowy charakteryzował przepisy typizujące w prawie pracy już w pierwszych aktach prawnych przewidujących taką odpowiedzialność w latach 20. i 30. XX w. (zob. W. Radecki, *Granice...*, s. 7–8).
 4. **Zasady wykładni systematycznej i systemowej.** Jak wskazałem w pkt 3, przepisy typizujące w prawie pracy w większości są przepisami pozakodeksowymi. W ich wykładni pierwszoplanową rolę odgrywa więc wykładnia systematyczna, a więc umiejscowienie danego przepisu w konkretnym akcie prawnym, regulującym określone zagadnienie indywidualnego lub zbiorowego prawa pracy.
15. Przedmiotem mojego zainteresowania w niniejszej publikacji są właśnie przepisy prawa karnego pracy. Prawo karne jest tu ujmowane jako prawo karne *sensu stricto*

i prawo wykroczeń. Obie dziedziny prawa, regulując odpowiedzialność za czyny zabronione, rządzą się zbliżonymi funkcjami i zasadami. Również większość instytucji, takich jak struktura czynu zabronionego, określenie strony podmiotowej (umyślności i nieumyślności) jest tożsama. Możliwe jest więc łączne prowadzenie rozważań na temat prawa karnego i prawa wykroczeń.

16. Prawo karne pracy składa się wyłącznie z przepisów typizujących. Brak jest jakichkolwiek przepisów ogólnych, które odnosiłyby się wyłącznie do przepisów typizujących czyny zabronione związane z zatrudnieniem i zabezpieczeniem społecznym. Z tego względu konieczne jest, we wstępnej części opracowania, omówienie wstępnych i ogólnych zagadnień związanych z nauką o przestępstwie/wykroczeniu, rodzajach kar i środków karnych oraz zasadach ich orzekania. Pozwoli to na efektywniejsze korzystanie z części II publikacji, w której zamieszczone są komentarze do poszczególnych przepisów konstruujących przestępstwa i wykroczenia.

Przestępstwo a wykroczenie

17. O tym, czy dany typ czynu zabronionego jest przestępstwem, czy wykroczeniem, decyduje wyłącznie ustawodawca. Nie decyduje o tym w szczególności organ stosowania prawa (organ ścigania czy sąd), oceniając stopień społecznej szkodliwości konkretnego zachowania człowieka realizującego znamiona czy to przestępstwa, czy wykroczenia. Zgodnie z art. 7 § 1 k.k., przestępstwo jest zbrodnią albo występkiem. Zbrodnią jest taki czyn zabroniony, który jest zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż lat 3 albo karą surowszą. Chodzi tu więc o dolną granicę ustawowego zagrożenia – jeśli przepis typizujący przewiduje za dany typ czynu zabronionego karę co najmniej 3 lat pozbawienia wolności, czyn taki jest zbrodnią (np. zbrodnią jest założenie grupy przestępczej mającej na celu popełnienie przestępstwa terrorystycznego, przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat trzech; art. 258 § 4 k.k.).
18. Występkiem jest zaś czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5000 złotych, karą ograniczenia wolności przekraczającą miesiąc albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc (art. 7 § 3 k.k.). Należy podkreślić, że kary grzywny, ograniczenia wolności i pozbawienia wolności mogą występować w tym samym przepisie typizującym – wówczas sąd może wybrać rodzaj kary, jaką orzeknie wobec sprawcy przestępstwa. Przepis art. 7 § 3 k.k. należy odczytywać łącznie z art. 1 § 1 k.w., zgodnie z którym wykroczeniem jest czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5000 złotych lub nagany.
19. Porównanie podanych wyżej definicji może budzić wątpliwości w praktyce. Nie wikłając się w tym miejscu w spory i wątpliwości, należy wskazać, że niewątpliwie:

- a) jeżeli dany typ czynu zabroniony został opisany w Kodeksie karnym – jest przestępstwem, a jeżeli określono go w Kodeksie wykroczeń – wykroczeniem;
- b) jeżeli dany typ czynu zabroniony jest zagrożony karą pozbawienia wolności – jest przestępstwem, zaś jeśli karą aresztu – wykroczeniem;
- c) jeśli czyn zabroniony pozakodeksowy jest zagrożony wyłącznie karą grzywny i ustawa określa ją poprzez odwołanie się do liczby stawek dziennych (np. przepis stanowi, że sprawca za dany czyn zabroniony podlega „karze grzywny w wysokości nie niższej, niż 50 stawek dziennych”) – jest przestępstwem.

20. Wątpliwości mogą jednak wzbudzać przypadki, gdy przepis pozakodeksowy konstruuje typ czynu zabronionego, zagrożonego:

- a) karą grzywny lub ograniczenia wolności, przy czym nie określa granicy tych kar (obie kary występują zarówno w przypadku przestępstw, jak i wykroczeń);
- b) wyłącznie karą grzywny, przy czym nie określa się granicy tej grzywny;
- c) wyłącznie karą grzywny, przy czym określa się jej wysokość kwotowo, w wysokości przekraczającej 5000 zł.

21. W podanych tu przypadkach czyn zabroniony może być zarówno wykroczeniem, jak i występkiem. Wątpliwości można uniknąć, jeżeli w sąsiedztwie przepisów typizujących ustawodawca zawiera jednoznaczną „wskazówkę”, nakazującą traktować dany typ czynu zabronionego jako wykroczenie. Takim zabiegiem może być tytuł rozdziału, w którym zamieszczono dany przepis (np. „Odpowiedzialność za wykroczenia przeciwko przepisom ustawy”), albo jeśli w sąsiedztwie przepisu typizującego znajduje się przepis nakazujący do danego typu stosować przepisy Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia (tak postanowienie SN z 22.01.2003 r., I KZP 44/02, OSNKW 2003/1–2, poz. 20; stanowisko to zostało zajęte w sprawie art. 224 ustawy z 21.11.1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 2019 r. poz. 1541 ze zm.; Sąd Najwyższy podtrzymał je w wyroku z 9.04.2019 r., V KK 56/19, LEX nr 2647155).

22. W braku takich przepisów pozostaje wątpliwość, czy dany typ czynu zabronionego jest przestępstwem, czy wykroczeniem. Obrazem takich wątpliwości może być art. 35 u.z.z. Przepis ten znajduje się w rozdziale zatytułowanym „Odpowiedzialność za naruszenie przepisów ustawy”, zatem tytuł ten nie daje żadnej wskazówki. Przepis typizujący przewiduje za popełniony czyn zabroniony „grzywnę lub karę ograniczenia wolności” (ust. 1) lub karę grzywny (ust. 2¹). Żaden przepis ustawy o związkach zawodowych nie nakazuje stosowania do postępowania w sprawie czynów zabronionych z art. 35 u.z.z. przepisów Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia.

23. Jedyną „wskazówką”, jaką daje ustawodawca w art. 35 ust. 1 i 2¹ u.z.z., jest użycie słowa „grzywna”, a nie „kara grzywny”. Jest to zgodne z systematyką i językiem Kodeksu wykroczeń, który posługuje się właśnie zwrotem „grzywna”, podczas gdy w Kodeksie

karnym mowa jest każdorazowo o „karze grzywny”. Za tym, aby typy czynów zabronionych takie, jak określone w art. 35 u.z.z., uznawać za wykroczenia, przemawia także zasada określoności prawa karnego oraz procesowy nakaz rozstrzygania wszelkich, także prawnych, wątpliwości na korzyść oskarżonego (art. 5 § 2 k.p.k. i art. 8 k.p.s.w. w zw. z art. 5 § 2 k.p.k.).

24. Przeciwno temu kierunkowi przemawiają dwa argumenty. Po pierwsze, można przyjąć, że tam, gdzie ustawodawca chce, aby dany typ czynu zabronionego był uważany za wykroczenie, a nie przestępstwo, rozstrzyga o tym jednoznacznie, wskazując na konieczność stosowania Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia lub w tytule rozdziału. Argument ten, stanowiący o swoistym „domniemaniu”, że przepis pozakodeksowy konstruuje typ przestępstwa, a nie wykroczenia, jest moim zdaniem nie do zaakceptowania w świetle reguł prawa karnego, zwłaszcza zakazu wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy oraz nakazu rozstrzygania wątpliwości na korzyść oskarżonego. Uważam, że jest dokładnie odwrotnie, tj. wówczas, gdy ustawodawca nie przesądził jednoznacznie, że dany typ czynu zabronionego jest przestępstwem, powinien on być uważany za wykroczenie.
25. W literaturze wskazano, że o charakterze danego typu czynu zabronionego jako przestępstwa, a nie wykroczenia, może wskazywać utrzymanie w mocy przepisów typizujących uchwalonych przed dniem wejścia w życie Kodeksu karnego w przepisach Przepisów wprowadzających Kodeks karny (H. Lewandowski, *Ustawa o rozwiązywaniu sporów zbiorowych*, LEX 2001, art. 26, nt. 1). Ten pogląd przyjęto również w niniejszym opracowaniu.
26. Jak już wyżej wskazano, zarówno przestępstwa, jak i wykroczenia są czynami zabronionymi, a więc rodzajami (typami) zachowań, których popełnienie wiąże się ze szczególnym reżimem odpowiedzialności – karnej/wykroczeniowej. Zarówno w przypadku przestępstw, jak i wykroczeń obowiązuje zasada *nullum crimen nulla poena sine lege* (o obowiązywaniu tej zasady w prawie wykroczeń wypowiedział się jednoznacznie Sąd Najwyższy w wyroku z 20.10.2009 r., III KK 245/09, LEX nr 529630, odwołując się do art. 42 ust. 1 Konstytucji). Przepisy typizujące przestępstwa i wykroczenia mogą się znaleźć tylko i wyłącznie w przepisach rangi ustawowej. Znamiona typu czynu zabronionego nie mogą być zawarte w przepisach rozporządzenia czy aktu prawa miejscowego. W przepisach rangi podustawowej mogą się znaleźć jedynie regulacje dookreślające te znamiona. „Zasada *nullum crimen sine lege* oznacza, że odpowiedzialność karną może ponieść tylko sprawca czynu zabronionego przez ustawę, nie zaś, że ustawa taka będzie zawierała opis każdego możliwego zachowania, które wyczerpuje znamiona tego czynu. Nie można zatem stawiać znaku równości pomiędzy sformułowaniem «czyn», użytym w art. 1 § 1 k.k., a koniecznością stworzenia kompletnego ustawowego katalogu zachowań określających poszczególne czynności sprawcze realizujące znamiona typów czynów zabronionych” (postanowienie SN z 29.07.2009 r., I KZP 8/09, LEX nr 508942).

27. Przepisy typizujące przestępstwa i wykroczenia powinny być nadto możliwie jasno i precyzyjnie określone na poziomie ustawowym (*nullum crimen sine lege certa*). Związane to jest z nakazem ścisłej interpretacji przepisów prawa karnego. Zakazana jest w prawie karnym wykładnia rozszerzająca, która byłaby niekorzystna dla potencjalnego sprawcy czynu zabronionego (podejrzanego). Aby odpowiedzieć na pytanie, czym jest wykładnia rozszerzająca, należy przypomnieć, że współczesna nauka przyjmuje, że prawem nie są przepisy, lecz dekodowane z nich normy prawne. Dekodowanie norm prawnych z przepisów odbywa się w drodze wykładni, czyli czynności myślowych zmierzających do odczytania znaczenia przepisów (zdań). W procesie wykładni należy się kierować czterema podstawowymi dyrektywami:
- a) językowymi (gramatycznymi), a więc językowym znaczeniem słów, jakich używa ustawodawca. Przyjmuje się, że ustawodawca zna doskonale reguły języka, w którym formułuje akty prawne i stosuje się do nich;
 - b) systematycznymi (systemowymi), a więc odwołaniem do innych aktów prawnych regulujących tę samą materię. Dla właściwej wykładni przepisu konieczne jest więc uwzględnienie jego miejsca i roli w ramach danej dziedziny prawa. Ma to szczególne znaczenie w prawie karnym pozakodeksowym, gdyż dla właściwego zrozumienia przepisów typizujących konieczne jest odwołanie się do merytorycznych przepisów ustawy, w której znalazł się dany przepis;
 - c) historycznymi, a więc historią ewolucji danej jednostki redakcyjnej tekstu prawnego lub instytucji prawnej. Istotne są także w ramach tych dyrektyw uzasadnienie aktów prawnych, które wskazują, jaki cel przyświecał projektodawcom proponującym uchwalenie danego przepisu;
 - d) celowościowymi (teleologicznymi), a więc dążeniem do tego, aby dekodowana (interpretowana) z przepisu lub przepisów norma prawna w najwyższym stopniu realizowała cel, jaki przepis ten (norma) ma spełnić w porządku prawnym.
28. Wykładnia przepisów prawnokarnych nie odznacza się żadną szczególną specyfiką w stosunku do dyrektyw wykładni innych przepisów, z zastrzeżeniem jednak zakazu wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawców oraz zakazu analogii (szerzej na ten temat zob. P. Wiatrowski, *Dyrektywy wykładni prawa karnego materialnego w judykaturze Sądu Najwyższego*, Warszawa 2013, w szczególności s. 257–275). Wykładnią rozszerzającą jest, moim zdaniem, taka interpretacja, w wyniku której ostateczny kształt normy prawnej, po zastosowaniu wszystkich dyrektyw wykładni, stanowiłby o szerszym zakresie penalizacji, niż wynikałoby to z wykładni językowej i systematycznej. W praktyce oznacza to, że jeśli w wyniku wykładni językowej dane zachowanie nie realizuje znamion typu czynu zabronionego, to za niedopuszczalne należy uznać, że w świetle dyrektyw wykładni historycznej lub celowościowej „jednak” zakres normy dekodowanej z tego przepisu jest szerszy i zachowanie to realizuje znamiona przestępstwa lub wykroczenia.
29. Zaprezentowany tu pogląd o charakterze zakazu wykładni rozszerzającej nie jest powszechnie aprobowany. Podkreśla się bowiem, że nie można porównywać zakresu za-

stosowania normy dekodowanej tylko z zastosowaniem wykładni językowej i zakresu normy dekodowanej z zastosowaniem dyrektyw celowościowych. Uważam jednak, że nie zachodzi tu żadna sprzeczność; nie chodzi bowiem o to, aby w prawie karnym w ogóle nie stosować dyrektyw historycznych czy celowościowych. Konieczne jest jednak, aby ograniczyć oddziaływanie tych dyrektyw w ten sposób, że mogą one jedynie zawęzić zakres kryminalizacji, jaki wynika z zastosowania dyrektyw językowych i systematycznych. Uważam, że w innym wypadku zakaz wykładni rozszerzającej byłby pusty (podobnie P. Wiatrowski, *Dyrektywy...*, s. 257–266; W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 114; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Warszawa 2015, s. 128–129; J. Giezek [w:] M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2015, s. 60).

Zbieg przepisów/czynów karalnych

30. Może się zdarzyć, że to samo zachowanie człowieka wyczerpuje znamiona dwóch lub więcej przepisów ustawy karnej typizujących przestępstwa i/lub wykroczenia. Taka sytuacja jest nazywana zbiegiem przepisów (jeśli dochodzi do wyczerpania znamion dwóch lub więcej przepisów typizujących ten sam rodzaj czynu zabronionego, a więc wykroczenia albo przestępstwa) albo zbiegiem czynów karalnych (gdy zachowanie realizuje zarazem znamiona przestępstwa i wykroczenia).
31. W przypadku zbiegu przepisów typizujących przestępstwo stosuje się art. 11 § 1 k.k., zgodnie z którym: „Jeżeli czyn wyczerpuje znamiona określone w dwóch albo więcej przepisach ustawy karnej, sąd skazuje za jedno przestępstwo na podstawie wszystkich zbiegających się przepisów” (tzw. kumulatywny zbieg przepisów). W takim wypadku wskazuje się wszystkie przepisy oraz art. 11 § 1 k.k. (np. art. 218 § 1a w zb. z art. 157 § 1 w zw. z art. 11 § 2 k.k.; taka kwalifikacja oznacza, że sprawca złośliwie lub uparczywie naruszał prawa pracownika, co spowodowało u tego pracownika tzw. średni uszczerbek na zdrowiu). W przypadku zbiegu przepisów ustawy karnej sąd wymierza karę na podstawie przepisu przewidującego karę najsurowszą, co nie stoi na przeszkodzie orzeczeniu innych środków przewidzianych w ustawie na podstawie wszystkich zbiegających się przepisów (art. 11 § 3 k.k.).
32. Odmienne traktowany jest zbieg przepisów ustawy, gdy chodzi o przepisy typizujące wykroczenia. Zgodnie z art. 9 § 1 k.w.: „Jeżeli czyn wyczerpuje znamiona wykroczeń określonych w dwóch lub więcej przepisach ustawy, stosuje się przepis przewidujący najsurowszą karę, co nie stoi na przeszkodzie orzeczeniu środków karnych na podstawie innych naruszonych przepisów” (eliminacyjny zbieg przepisów). Oznacza to, że kwalifikacja prawna wykroczenia zawsze zawierać powinna tylko jeden przepis typizujący (co bardzo często nie jest respektowane przez oskarżycieli publicznych w sprawach o wykroczenia).

33. Możliwa jest także sytuacja, w której jeden czyn wyczerpuje znamiona zarówno wykroczenia, jak i przestępstwa. W takim wypadku stosuje się art. 10 § 1 k.w., który odwołuje się do tzw. teorii idealnego zbiegu czynów karalnych. Innymi słowy, w przypadku zbiegu przepisów typizujących przestępstwo i wykroczenie można orzekać w obu sprawach i osobno wymierzyć sprawcy kary, z tym że jeżeli orzeczono za przestępstwo i za wykroczenie karę lub środek karny tego samego rodzaju, wykonuje się surowszą karę lub środek karny. W razie uprzedniego wykonania łagodniejszej kary lub środka karnego zalicza się je na poczet surowszych. Karami tego samego rodzaju są: areszt i kara pozbawienia wolności; kara ograniczenia wolności; kara grzywny i grzywna. Częstokroć jednak, w przypadku idealnego zbiegu czynów karalnych, prowadzenie postępowania karnego o przestępstwo pochłania potrzebę odrębnego orzekania w sprawie o wykroczenie. W takim wypadku możliwe jest wydanie postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania w sprawie o wykroczenie lub jego umorzenie (art. 61 § 1 k.p.s.w.).

Struktura przestępstwa i wykroczenia

34. Przez strukturę rozumie się w prawie karnym cechy, którymi musi się charakteryzować dane zachowanie człowieka, aby stanowiło przestępstwo/wykroczenie. Na podstawie przepisów Kodeksu karnego i Kodeksu wykroczeń można stwierdzić, że czyn stanowi przestępstwo lub wykroczenie, jeżeli jest czynem człowieka, bezprawnym, zabronionym, zawinionym i karnym.
35. Przez czyn rozumie się w prawie karnym zachowanie człowieka, które jest sterowane jego wolą. Nie stanowi więc czynu odruch bezwarunkowy (np. tik), sterowany przez inną osobę (np. w wyniku popchnięcia) albo zachowanie bezwolne (np. popełnione w czasie snu).
36. O bezprawności można mówić wówczas, gdy dane zachowanie sprzeciwia się normom prawnym regulującym daną dziedzinę życia społecznego. W prawie karnym pozakodeksowym normy te wynikają najczęściej z przepisów merytorycznych danego aktu prawnego. Zachowanie bezprawne to jednocześnie takie, które godzi w pewne wartości życia społecznego, które są podstawą regulacji prawnych. Przyjmuje się przy tym, że prawo karne ma pełnić rolę subsydiarną wobec innych dziedzin prawa. Oznacza to, że dla zastosowania przepisów prawa karnego konieczne jest wykazanie szczególnej szkodliwości danego czynu dla społeczeństwa (zob. niżej, nt. 40). Prawu znane są także okoliczności wyłączające możliwość przyjęcia, że dany czyn jest bezprawny (obrona konieczna, stan wyższej konieczności w sytuacji poświęcenia dobra prawnego dla ratowania dobra, którego wartość społeczna jest wyższa niż wartość dobra poświęcanego).
37. Przestępstwo lub wykroczenie musi być zabronione jako zbrodnia, występki lub wykroczenie przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Oznacza to, że czyn musi realizować wszystkie **znamiona** typu czynu zabronionego określone w ustawie.

Znamiona te dzieli się na odnoszące się do podmiotu (opisu sprawcy), przedmiotu (chronionego dobra prawnego), strony przedmiotowej (opisu zabronionego zachowania i okoliczności jego popełnienia) oraz strony podmiotowej (opisu odczuć psychicznych sprawcy oraz umyślności lub nieumyślności).

38. Przestępstwo i wykroczenie musi być czynem zawinionym, a więc popełnionym w warunkach, w jakich sprawcy można postawić zarzut popełnienia czynu zabronionego. Współcześnie winę postrzega się w prawie karnym (i prawie wykroczeń) jako negatywną ocenę zachowania człowieka, który w danych okolicznościach mógł zachować się zgodnie z prawem, a tego nie zrobił (tzw. kompleksowa teoria winy). Okolicznościami wyłączającymi zawinienie są przede wszystkim usprawiedliwiony błąd co do bezprawności czynu oraz stan wyższej konieczności w sytuacji, w której ktoś poświęca dobro dla ratowania innego dobra, jeżeli dobro poświęcane nie przedstawia oczywiście wyższej wartości niż dobro ratowane.
39. Szczególnego rodzaju okolicznością wyłączającą zawinienie jest usprawiedliwiony błąd co do bezprawności czynu (art. 29–30 k.k.; art. 7 § 1 k.w.). Do takiej sytuacji dochodzi, gdy dana osoba nie wie, że dane zachowanie (np. niezawarcie na piśmie umowy dotyczącej lokalu z zatrudnianym cudzoziemcem, któremu udostępnione jest pomieszczenie do mieszkania) jest zabronione. Podkreślić jednak trzeba, że w prawie karnym i wykroczeń przyjmuje się domniemanie, że sprawca jest świadom ogłoszonych norm prawnych i zna przepisy prawne. Co więcej, w przypadku przepisów typizujących w prawie pracy, które, jak wskazałem wyżej, charakteryzują się tym, że częstokroć dopuścić się tych czynów mogą tylko podmioty kwalifikowane (np. pracodawcy), kryteria oceny nieświadomości bezprawności są jeszcze bardziej restrykcyjne. Przyjmuje się bowiem, że osoba, która prowadzi działalność (np. gospodarczą) i zatrudnia pracowników, zna przepisy regulujące tę działalność i jest świadoma swoich obowiązków. Z uwagi na stopień skomplikowania i rozległość przepisów prawa pracy może się jednak zdarzyć, że pomimo dochowania należytej staranności pracodawcy nie są świadomi wszystkich nakładanych na nich obowiązków i nie są w stanie określić precyzyjnie zakresu niektórych przepisów typizujących. Z tego względu w praktyce nie należy wykluczyć możliwości powołania się przez osoby zarządzające pracownikami na usprawiedliwioną nieświadomość bezprawności czynu. Zagadnienie to było przedmiotem licznych orzeczeń sądów powszechnych i Sądu Najwyższego. Poniżej prezentowane są najistotniejsze poglądy judykatury w omawianej sprawie:
- a) „Gdy sprawca tożsamego zachowania, za które już był uprzednio karany, prowadzi dalej swoją działalność, pomimo tego, że norma prawna typizująca określone przestępstwo nie została uchylona wprost albo – w przypadku przestępstw blankietowych – gdy nie uległy uchyleniu przepisy stanowiące podstawę wypełnienia takiego blankietu, nie może w sposób zasadny powołać się na konstrukcję błędu co do prawa” (wyrok SN z 5.02.2020 r., III KK 1/20, LEX nr 2797341);

- b) „Termin «nieświadomość bezprawności» oznacza, że sprawca nie zdaje sobie sprawy z tego, iż jego czyn jest sprzeczny z obowiązującym prawem, tzn. z jakąkolwiek jego dziedziną, a zatem świadomość bezprawności czynu nie musi oznaczać świadomości, że dany czyn jest zabroniony pod groźbą konkretnej kary, wystarczy, by sprawca miał świadomość tego, że czyn jest niedozwolony w świetle przepisów prawa” (wyrok SA w Warszawie z 22.02.2019 r., II AKa 259/18, LEX nr 2668865);
- c) „Co do zasady należy przyjąć usprawiedliwiony błąd co do oceny prawnej czynu, jeżeli sprawca otrzymał informacje od kompetentnego organu władzy publicznej o legalności zamierzonego czynu. Nie można skutecznie powoływać się na niezawinioną nieznajomość prawa, jeżeli sprawca nie starał się w sposób należyty zapoznać z obowiązującymi uregulowaniami, choć miał możliwość uczynić to u przedstawicieli właściwych organów” (wyrok SA w Szczecinie z 27.10.2016 r., II AKa 162/16, LEX nr 2295137);
- d) „Jeśli na sprawcy ciążył obowiązek zaznajomienia się z odpowiednimi przepisami (np. w związku z działalnością zawodową), a sprawca w sposób zawiniony obowiązku tego nie wypełnił, to nieświadomość bezprawności będzie nieusprawiedliwiona. Nie można bowiem skutecznie powoływać się na niezawinioną nieznajomość prawa, jeżeli z ustalonych faktów wynika, że sprawca nie tylko nie starał się w sposób należyty zapoznać z obowiązującym uregulowaniem, choć miał możliwość to uczynić u przedstawicieli właściwych organów, ale wręcz w sposób wyraźny z takiej możliwości zrezygnował” (wyrok SA w Krakowie z 26.11.2015 r., II AKa 197/15, LEX nr 2071948);
- e) „Skoro oskarżony, posiadający niekontrowersyjną wiedzę menedżerską i medyczną, nie będąc prawnikiem, konsultował z zespołem prawnym funkcjonującym w ramach podmiotu, którym kierował i składającym się z osób należycie przygotowanych do wykonywania tego zawodu, którym miał prawo ufać, określony problem prawny (...) uzyskując błędną, chociażby wyrażoną ustnie, opinię opartą na chybionej wykładni przepisu (...), a nadto problem ten rozważał w trakcie rozmów z przedstawicielami organów centralnych i innych, podobnych jednostek organizacyjnych, którzy ugruntowali go w przekonaniu ukształtowanym przez radców prawnych, co miało determinujące znaczenie dla podjęcia późniejszych decyzji o charakterze gospodarczym, to niewątpliwy błąd co do prawa w jego zachowaniu, nie sposób uznać za nieusprawiedliwiony w rozumieniu art. 30 k.k., co uwalniało go tym samym od odpowiedzialności z art. 296 § 1 i 3 k.k.” (wyrok SA w Katowicach z 29.11.2006 r., II AKa 96/06, LEX nr 297315).

40. Czyn zabroniony musi być również czynem karygodnym, czyli społecznie szkodliwym, przy czym przestępstwo musi się charakteryzować społeczną szkodliwością, której stopień jest wyższy niż znikomy (art. 1 § 2 k.k.), zaś dla bytu wykroczenia wystarczające jest stwierdzenie jakiegokolwiek społecznej szkodliwości (art. 1 § 1 k.w.). O społecznej szkodliwości czynu świadczą okoliczności konkretnego zachowania sprawcy,

wymienione w art. 115 § 2 k.k. (odpowiednio, art. 47 § 6 k.w.). Zgodnie z tym przepisem, o stopniu społecznej szkodliwości decydują rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, waga naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywacja sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia. Należy podkreślić, że społeczna szkodliwość jest cechą konkretnego czynu sprawcy. Nie jest więc ona związana ze znamionami typu czynu zabronionego – taką abstrakcyjną społeczną szkodliwość (nazywaną społecznym niebezpieczeństwem) przesądził już ustawodawca w przepisie typizującym.

41. Podkreśla się, że aby można było uznać, że społeczna szkodliwość konkretnego czynu jest znikoma, należy wziąć pod uwagę wszystkie te elementy zachowania i przyjąć, że z uwagi na okoliczności danego zdarzenia nie tylko suma tych okoliczności nie pozwala na przekroczenie progu znikomości, ale też że żaden element szkodliwości tego progu nie przekracza (zob. wyrok SN z 28.08.2003 r., III KK 45/03, LEX nr 152023). Dodać także należy, że w obszarze prawa wykroczeń przyjmuje się często, że o minimalnym stopniu społecznej szkodliwości świadczy już sam fakt popełnienia wykroczenia, czyli wystąpienia przeciwko przepisom prawnym. Z takim poglądem nie sposób się zgodzić. Gdyby tak bowiem było, zastrzeżenie w art. 1 § 1 k.w., że wykroczeniem jest czyn społecznie szkodliwy, byłoby zbędne. Mimo że w obszarze prawa wykroczeń z sytuacją zachowania niecechującego się nawet minimalnym stopniem społecznej szkodliwości możemy się spotkać wyjątkowo, to jednak takiego wypadku z góry wykluczyć nie można.

Znamiona przestępstwa/wykroczenia

42. Jak wskazano w tezie 37, na opis przestępstwa lub wykroczenia składają się znamiona podmiotu, przedmiotu, strony przedmiotowej i strony podmiotowej. Według tego schematu omówiono także przepisy typizujące w części II publikacji. W tym miejscu wskazano zatem ogólne zagadnienia związane z prawnokarną analizą przepisów konstruujących typy przestępstw i wykroczeń.
43. Podmiot czynu zabronionego jest równoznaczny z jego sprawcą. Ze względu na sposób określenia sprawcy czynu zabronionego wyróżniamy przestępstwa/wykroczenia powszechne i indywidualne. Przestępstwa i wykroczenia powszechne mogą być popełnione przez każdą osobę, która może być w ogóle podmiotem czynu zabronionego (a więc osoba fizyczna, która w czasie popełnienia czynu ukończyła 17 lat). W przypadku przestępstw/wykroczeń indywidualnych ustawodawca wskazuje dodatkową cechę, którą musi się charakteryzować sprawca czynu zabronionego. Brak tej cechy u sprawcy powoduje, że nie może on popełnić danego czynu zabronionego. Dodatkowa cecha może odnosić się do cech osobistych sprawcy (np. znamię „matka”, „osoba zobowiązana do opieki”), do jej szczególnych obowiązków („osoba wykonująca czynności z zakresu prawa pracy”) albo stanowiska („pracodawca”, „płatnik”, „funkcjonariusz

publiczny”). Indywidualny charakter czynu może wynikać już z samej istoty zabronionego zachowania (np. rozwiązać umowę z pracownikiem może tylko pracodawca albo osoba działająca w jego imieniu) albo wynikać z decyzji ustawodawcy (np. nakłaniać do rezygnacji z pracowniczego planu kapitałowego może nie tylko przedstawiciel podmiotu zatrudniającego, ale także np. inny pracownik).

44. Przedmiotem czynu zabronionego jest dobro prawne, które ma chronić dany przepis typizujący. Można nadto wyróżnić główny i uboczny przedmiot ochrony. Patrząc z perspektywy systematyki aktów prawnych, można także wyróżnić rodzajowy przedmiot ochrony, a więc takie dobro, które ma być chronione przez wiele przepisów – np. zgrupowanych w tym samym rozdziale Kodeksu karnego. Ze względu na stopień zagrożenia dla dobra prawnego przestępstwa i wykroczenia dzieli się na czyny z naruszenia (gdy istotą danego typu jest efektywne naruszenie dobra, np. „naruszenie prawa pracownika”), z konkretnego zagrożenia (gdy do znamion należy np. „bezpośrednie zagrożenie zdrowia lub życia pracownika”) albo abstrakcyjnego zagrożenia (gdy do znamion należy tylko zachowanie sprawcy, które w danych okolicznościach nie musi powodować żadnego realnego zagrożenia, np. naruszenie przepisów BHP w art. 283 k.p.). Szczególnym rodzajem czynu z abstrakcyjnego zagrożenia są czyny polegające na wytworzeniu sytuacji potencjalnie niebezpiecznej. Do charakterystyki takich czynów zabronionych należy zachowanie, które „może doprowadzić do bezpośredniego zagrożenia” (np. w art. 219 k.k. – niezgłoszenie danych, które mogą mieć wpływ na prawo do świadczeń lub ich wysokość).
45. Stroną przedmiotową jest opis zabronionego (i sankcjonowanego) zachowania. Zwykle ten właśnie element opisu typu czynu zabronionego jest najbardziej rozbudowany. Wśród znamion strony przedmiotowej można wyróżnić:
- a) znamię czasownikowe, a więc określenie czynności sprawczej (np. „narusza”, „nie zgłasza”, „powierza” itd.). Czynności sprawcze typu czynu zabronionego mogą być realizowane przez działanie (aktywność człowieka, np. „powierza”, „powoduje”, „udaremnia” itd.) albo zaniechanie działania nakazanego przez przepis ustawy („nie informuje”, „nie zawiera”, „nie udziela”, „nie wypłaca”). Warto także w tym miejscu podkreślić, że znamiona czasownikowe mogą wskazywać na tzw. jednoczynowość lub trwałość przestępstwa albo wykroczenia. Czyny jednoczynowe (jednochwilowe) to takie, które popełniane są w wyniku jednostkowego działania lub zaniechania sprawcy. Z kolei z czynami trwałymi mamy do czynienia wówczas, gdy czyn sprawcy rozciągnięty jest w czasie (np. „zatrudnia”, „narusza”). W wypadku przestępstw i wykroczeń stałych, polegających na utrzymywaniu bezprawnego stanu rzeczy przyjmuje się, że czasem popełnienia czynu jest ostatni moment, w którym stan taki trwał, albo ostatni moment, kiedy obowiązek, którego wykonania zaniechano, mógł zostać zgodnie z prawem spełniony;
 - b) okoliczności modalne, opisujące okoliczności, w jakich popełniany jest dany czyn (np. „wbrew przepisom ustawy”, „w ramach prowadzonej działalności”);

- c) przedmiot czynności wykonawczej, a więc przedmiot, na którym dokonywany jest czyn zabroniony (np. człowiek pokrzywdzony przestępstwem naruszania praw pracownika);
- d) skutek, a więc zdarzenie lub zjawisko wywołane działaniem sprawcy, które trwa po tym, jak zakończył on realizację znamienia czasownikowego (np. wykonywanie pracy po jej powierzeniu, zagrożenie zdrowia lub życia człowieka, niemożność wykonania czynności służbowej). Aby możliwe było przypisanie skutku sprawcy czynu, należy wykazać, że zachowanie to naruszało społecznie aprobowane reguły postępowania (było bezprawne), wywołało istotne ryzyko wystąpienia tego skutku, to właśnie, a nie inne ryzyko zrealizowało się w skutku (związek przyczynowy), a w braku tego bezprawnego elementu zachowania sprawcy do skutku byłoby nie doszło (szerzej na temat teorii obiektywnego przypisania zob. D. Tokarczyk, *Koncepcja obiektywnego przypisania (uwagi na marginesie postanowienia Sądu Najwyższego)*, PiP 2015/4, s. 65–77; D. Tokarczyk, *Obowiązek gwaranta w prawie karnym*, RPEiS 2014/4, s. 203–213).

46. Znamiona strony podmiotowej opisują stosunek psychiczny sprawcy do popełnionego czynu. Przejawia się on przede wszystkim w umyślności lub nieumyślności. Umyślność występuje w postaci zamiaru bezpośredniego (gdy sprawca chce popełnić czyn zabroniony) lub zamiaru ewentualnego (gdy sprawca przewiduje, że jego zachowanie wyczerpie znamiona czynu zabronionego i godzi się na to). Istnieje wiele teorii tłumaczących istotę zamiaru ewentualnego. Za najbardziej rozpowszechnioną należy uznać teorię obojętności woli, zaproponowaną pierwotnie przez W. Woltera. Zdaniem tego Autora, sprawca działa z zamiarem ewentualnym, gdy przewidując możliwość popełnienia czynu zabronionego, ani chce go popełnić, ani chce go nie popełnić (W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973, s. 127–128; W. Wolter, *W sprawie tzw. zamiaru ewentualnego*, PiP 1957/2; zob. także wyrok SN z 6.03.2008 r., III KK 456/07, Prok. i Pr. 2008/7–8, poz. 1). Nadto należy przyjąć, że przesłanką wykluczającą przyjęcie zamiaru ewentualnego jest wyraźne zamanifestowanie przez sprawcę, że chciałby uniknąć popełnienia czynu zabronionego (teoria obiektywnej manifestacji; zob. A. Zoll [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Warszawa 2012, s. 148).
47. Nieumyślność zachodzi, gdy sprawca nie ma zamiaru popełnienia czynu zabronionego. Nie wikłając się w tym miejscu w spór o to, czy nieumyślność jest jedynie zaprzeczeniem umyślności czy też posiada własną treść (szerzej D. Tokarczyk, *Nieumyślność w świetle propozycji nowelizacji kodeksu karnego – w odpowiedzi Doktor Katarzynie Banasik*, Pal. 2014/1–2, s. 143 i n.), należy wskazać, że sprawca działa nieumyślnie, jeżeli nie ma zamiaru popełnienia czynu zabronionego, popełnia go jednak na skutek niedochowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo że możliwość popełnienia tego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć. Stoję na stanowisku, że w przypadku świadomej nieumyślności można mówić o lekkomyślności, a więc sytuacji, w której sprawca bezpodstawnie liczył na to, że uniknie popełnienia czynu zabronionego,

oraz, w przypadku nieświadomej nieumyślności, o niedbalstwie. W tym ostatnim przypadku nieumyślność polega na nienależytej obserwacji otoczenia oraz niedostosowaniu swojego zachowania do sytuacji i nierozpoznanie w ogóle zagrożenia wyczerpania znamion czynu zabronionego (D. Tokarczyk, *Nieumyślność...*, s. 145–149).

48. Sprawca działa nieumyślnie również wtedy (a z teoretycznego punktu widzenia – w szczególności wtedy), gdy pozostaje w błędzie co do jakiejś okoliczności stanowiącej znamię typu czynu zabronionego. Sprawca może np. nie mieć świadomości, że ciąży na nim określony obowiązek (np. zgłoszenia danej osoby do ubezpieczenia społecznego lub zdrowotnego, zawarcia umowy o zarządzanie pracowniczym planem kapitałowym w określonym terminie itd.). Zastrzec jednak trzeba, że nie chodzi tu o błąd co do bezprawności – sprawca w omawianym przypadku wie, że dane zachowanie jest nielegalne, ale błędnie uważa, że on tego zachowania nie realizuje (zob. teza 39). W takim wypadku wykluczone jest przyjęcie, że działał z zamiarem (choćby ewentualnym) popełnienia czynu zabronionego, nawet jeśli błąd co do okoliczności faktycznej był nieusprawiedliwiony (zob. szerzej Ł. Pohl, *Błąd co do okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego w polskim prawie karnym (zagadnienia ogólne)*, Poznań 2013, s. 151–158).
49. Z nieumyślnością mamy do czynienia również wtedy, gdy sprawca zapomniał wykonać jakiś obowiązek, gdy lekceważył swoje obowiązki albo z jakiegokolwiek innego powodu zachowuje się w sposób nieostrożny albo dlatego, że liczy na to, że uniknie mimo to popełnienia czynu zabronionego, albo dlatego, że nie uświadamia sobie, że swoim zachowaniem może wyczerpać znamiona takiego czynu, chociaż można od niego było oczekiwać, że będzie tego świadom.
50. Dodać należy, że w prawie karnym zasadą jest, że przestępstwo można popełnić jedynie umyślnie, a nieumyślnie, gdy ustawa tak stanowi (art. 8 k.k.). Z kolei w prawie wykroczeń co do zasady wykroczenie może być popełnione zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie, chyba że ustawa przewiduje jedynie karalność umyślnego popełnienia danego wykroczenia.
51. Na znamiona strony podmiotowej składają się również dodatkowe (zwykle mające ocenny charakter) określenia opisujące przeżycia psychiczne sprawcy w momencie popełniania czynu (np. „złośliwie”, „uporczywie”, „w celu”).

Zasady odpowiedzialności karnej i wykroczeniowej

Osobisty i indywidualny charakter odpowiedzialności

52. Osobisty charakter odpowiedzialności karnej oznacza, że podlegają jej tylko osoby fizyczne. Jedynie osoba, która swoim własnym zachowaniem wyczerpuje znamiona czynu zabronionego, może zostać skazana i ukarana za przestępstwo/wykroczenie. Prawo

karne nie zna konstrukcji odpowiedzialności zbiorowej czy solidarnej, np. członków kolektywnych organów jednostek organizacyjnych. Wreszcie osobisty charakter odpowiedzialności karnej sprowadza się do tego, że to osoba uznana za winną i ukaraną ponosi konsekwencje swojego zachowania. Przejawia się to w szczególności w osobistym charakterze kary kryminalnej, która jest nieprzenoszalna i niedziedziczna. Nikt nie może za inną osobę odbyć kary pozbawienia czy ograniczenia wolności ani opłacić za nią grzywny orzeczonej w postępowaniu karnym/wykroczeniowym. Odbycie kary za inną osobę, chociażby najbliższą, stanowi przestępstwo opisane w art. 239 § 1 k.k. (poplecznictwo). Z kolei uiszczenie za kogoś grzywny, organizowanie zbiórki pieniędzy na ten cel lub ofiarowanie ukaranemu środków na uiszczenie grzywny stanowi wykroczenie określone w art. 57 § 1 k.w.

53. Indywidualny charakter odpowiedzialności karnej polega z kolei na tym, że nawet w przypadku, gdy do popełnienia przestępstwa przyczynia się wiele osób, każda odpowiada indywidualnie, w granicach własnej winy, umyślności lub nieumyślności.
54. Informacja o skazaniu za przestępstwo jest ujawniana w Krajowym Rejestrze Karnym (KRK). W KRK ujawniane są także informacje o prawomocnym ukaraniu za wykroczenie na karę aresztu.
55. Osobisty i indywidualny charakter odpowiedzialności karnej nie oznacza, że inne osoby (w tym jednostki organizacyjne) pośrednio nie odczuwają skutków skazania za przestępstwo osoby fizycznej. Pomijając w tym miejscu skutki społeczne (w szczególności dla członków rodziny), wskazać można na najważniejsze instytucje związane z konsekwencją skazania niektórych osób za przestępstwa:
 - a) skazanie osoby fizycznej za tzw. przestępstwa gospodarcze (określone w przepisach rozdziałów XXXIII–XXXVII Kodeksu karnego oraz w art. 587, art. 590 i art. 591 k.s.h.) powoduje, że nie może ona pełnić funkcji członka zarządu (spółki kapitałowej lub partnerskiej), członka rady nadzorczej (spółki kapitałowej lub spółki komandytowo-akcyjnej) ani komisji rewizyjnej, ani też być likwidatorem i prokurentem spółki (art. 18 § 2 k.s.h.). Wśród enumeratywnie wymienionych w tym przepisie przestępstw znajduje się m.in. oszustwo, w tym oszustwo kredytowe, kradzież, działanie na szkodę spółki (niegospodarność), fałszerstwo dokumentów czy udaremnienie przetargu publicznego oraz tzw. przestępstwa przeciwko prawom wierzycieli. Zakaz pełnienia funkcji ustaje z upływem piątego roku od dnia uprawomocnienia się wyroku skazującego, chyba że wcześniej nastąpiło zatarcie skazania (np. w przypadku orzeczenia grzywny skazanie ulega zatarciu w terminie roku od dnia jej uiszczenia);
 - b) zgodnie z art. 109 u.PZP (ustawa wejdzie w życie 1.01.2021 r.) wykonawca może zostać wykluczony z udziału w przetargu publicznym, jeżeli został skazany za jedno z przestępstw przeciwko środowisku (rozdział XXII Kodeksu karnego) lub za jedno z przestępstw przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarob-

kową (rozdział XXVIII Kodeksu karnego) lub wykroczenie przeciwko prawom pracownika albo przeciwko środowisku na karę aresztu, ograniczenia wolności lub grzywny (przy czym nie jest istotna wysokość tej grzywny). Za wykroczenie przeciwko prawom pracownika należy uznać każde wykroczenie, którego przedmiotem ochrony (zob. teza 43) jest jakiekolwiek dobro pracownika. Można bez ryzyka błędu zaryzykować tezę, że do katalogu tego zaliczyć należy większość wykroczeń omawianych w niniejszej publikacji. Wykluczenie obejmuje jednostkę organizacyjną, jeśli skazany/ukarany został członek jej organu zarządzającego lub nadzorczego, wspólnik prowadzący sprawę spółki lub prokurent. Możliwość wykluczenia utrzymuje się przez okres trzech lat od dnia uprawomocnienia się wyroku skazującego. Na zasadach określonych w art. 110 u.PZP wykonawca może uniknąć wykluczenia;

- c) skazanie osoby działającej w imieniu i na rzecz podmiotu zbiorowego za liczne przestępstwa wymienione w art. 16 u.o.p.z. umożliwia pociągnięcie do odpowiedzialności podmiot zbiorowy. Spośród omawianych w niniejszej publikacji przestępstw ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary wymienia jednak tylko art. 9–10 u.s.p.w.p.

Formy stadialne popełnienia przestępstwa i wykroczenia

- 56. Popełnienie przestępstwa lub wykroczenia wielokrotnie jest zdarzeniem rozciągniętym w czasie. Sprawca może najpierw powziąć zamiar popełnienia czynu, następnie opracować plan, przygotowując się do jego dokonania, rozpocząć wykonanie czynu i doprowadzić go do końca wraz ze ziszczeniem się skutku stanowiącego znamię czynu zabronionego. Proces popełnienia czynu nazywany jest w piśmiennictwie **pochodem przestępstwa/wykroczenia**, a kolejne jego etapy **formami stadialnymi**.
- 57. Pierwszym z etapów realizacji znamion przestępstwa/wykroczenia jest powzięcie zamiaru dokonania czynu. Zgodnie z zasadą *cogitationis poenam nemo patitur*, sam zamiar popełnienia przestępstwa/wykroczenia nigdy nie jest karalny.
- 58. Następnym krokiem w pochodzie czynu może być przygotowanie do jego popełnienia. Zgodnie z definicją zawartą w art. 16 § 1 k.k., przygotowanie zachodzi tylko wtedy, gdy sprawca w celu popełnienia czynu zabronionego podejmuje czynności mające stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do jego dokonania, w szczególności w tymże celu wchodzi w porozumienie z inną osobą, użykuje lub przysposabia środki, zbiera informacje lub sporządza plan działania. Przygotowanie jest karalne tylko wówczas, gdy szczególny przepis ustawy przewiduje taką odpowiedzialność. Zwykle przybiera to postać dodatkowego przepisu (paragrafu), w którym wskazuje się, że „przygotowanie jest karalne” albo w którym opisuje się zachowanie odpowiadające definicji przygotowania. Jedynie na marginesie należy wskazać na dostrzeganą w nauce prawa karnego niekonsekwencję w ujęciu przygotowania.

Otóż wejście w porozumienie z inną osobą oraz inne zachowania odpowiadające przygotowaniu zwykle odpowiadają znamionom podżegania lub pomocnictwa. Ustawodawca nie dostrzega, że tym samym niemal każde przygotowanie, które według art. 16 § 2 k.k. co do zasady jest niekaralne, staje się zawsze karalnym podżeganiem lub pomocnictwem. Zob. D. Tokarczyk, *Podżeganie w polskim prawie karnym. Studium z zakresu teorii i praktyki prawa karnego*, Warszawa 2017, s. 356–365. **Przygotowanie nie jest karalne w przypadku wykroczeń.** Jak wynika z analizy przestępstw omówionych w niniejszej pracy, również przygotowanie ich dokonania nie jest karalne – ustawodawca nie wprowadza klauzuli karalności przygotowania dokonania przestępstw związanych z zatrudnieniem i ubezpieczeniem społecznym.

59. Kolejną formą stadialną jest usiłowanie, które zachodzi wtedy, gdy sprawca mając zamiar dokonać przestępstwo/wykroczenie, wykonuje czynność zamierzającą bezpośrednio do tego dokonania. Przyjmuje się najczęściej, że bezpośrednie zmierzanie polega na wykonaniu takiej czynności, która zgodnie z planem sprawcy stanowi już początek realizacji znamion przestępstwa. Przykładowo, chociaż jest to dyskusyjne w nauce, Sąd Najwyższy konsekwentnie stoi na stanowisku, że osoba, która w zamiarze dokonania kradzieży, rozboju lub kradzieży z włamaniem stoi na tzw. czatach, usiłuje już dokonać tych przestępstw (A. Liszewska [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Warszawa 2018, art. 13, nt. 24–27 i cytowane tam orzecznictwo). W przypadku typów czynów zabronionych, do znamion których należy określony skutek (a więc zdarzenie, które trwa już po tym, jak sprawca kończy swoje zachowanie), usiłowaniem będzie także sytuacja, w której sprawca wykonał wszystko, co potrzebne dla dokonania, jednak z przyczyn od niego niezależnych nie doszło do ziszczenia się skutku (np. interwencja osoby trzeciej). W odróżnieniu od przestępstw, usiłowanie dokonania wykroczenia jest karalne tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi. Karę za usiłowanie, zarówno przestępstwa, jak i wykroczenia (jeśli wprowadzono klauzulę karalności usiłowania danego wykroczenia) wymierza się w granicach przewidzianych za dokonanie.
60. Co istotne, nie podlega karze za usiłowanie ten, kto dobrowolnie odstąpił od czynu lub zapobiegł skutkowi stanowiącemu znamię czynu zabronionego (art. 15 § 1 k.k. i art. 11 § 4 k.w.). Odstąpienie od dokonania możliwe jest w przypadku przestępstw i wykroczeń formalnych (bezsuktowych). Jeśli sprawca nie dokończy swoim zachowaniem realizować znamię czasownikowe (np. nie zawarł jeszcze umowy cywilnoprawnej w warunkach charakteryzujących stosunek pracy), może odstąpić od tego zamiaru i zachować się zgodnie z prawem. Jeśli jednak ukończy już to zachowanie (np. powierzy cudzoziemcowi nielegalne wykonywanie pracy), nie może już skorzystać z możliwości niepodlegania karze, gdyż nie może odstąpić od dokonania czynu zabronionego. Z kolei w przypadku przestępstw skutkowych sprawca, który wykonał już znamię czasownikowe (np. podpisał już dokument o rozwiązaniu umowy o pracę, który rażąco narusza przepisy prawa), może uwolnić się od kary, tylko jeśli zapobiegnie skutkowi

stanowiącemu znanie czynu zabronionego (np. zapobiegnie wysłaniu albo wręczeniu tego dokumentu pracownikowi).

61. Dobrowolność odstąpienia oznacza, że sprawca nie chce już popełnić czynu zabronionego, mimo że może to zrobić. „Dobrowolne odstąpienie od popełnienia czynu następuje wówczas, gdy sprawca, mimo istnienia sprzyjających mu okoliczności zrealizowania przestępnego działania, działanie to przerywa i odstępuje od jego kontynuowania” (wyrok SN z 1.07.1975 r., II KR 367/74, OSNKW 1975/12, poz. 157). Nie wyklucza dobrowolności ustalenie, że sprawca odstąpił od dokonania na skutek „dezaprobaty czynu wyrażonej przez osobę trzecią, jeżeli sprawca nie musiał poddać się wspomnianemu wpływowi, który w świetle doświadczenia życiowego nie stanowił przyczyny decydującej o odstąpieniu, lecz tylko stwarzał jeden z bodźców do rezygnacji z przestępnego zamierzenia” (wyrok SN z 5.01.1973 r., III KR 258/72, OSNKW 1973/7–8, poz. 92). Jak konkluzywnie stwierdza SA w Warszawie w wyroku z 10.05.2017 r., II AKa 105/17, LEX nr 2337046: „Odstąpienie od dokonania czynu zabronionego, o którym mowa w art. 15 § 1 k.k., musi być dobrowolne, tzn. sprawca rezygnuje z zamiaru popełnienia czynu zabronionego w wyniku dominującego działania przyczyn natury wewnętrznej. Dobrowolność odstąpienia od dokonania czynu zabronionego można przyjąć wtedy, gdy sprawca uświadamia sobie możliwość kontynuowania zachowania bezpośrednio zmierzającego do dokonania, ale nie ma już zamiaru popełnienia czynu zabronionego, przy czym nie można uznać dobrowolności odstąpienia od usiłowania, jeżeli sprawca odstąpił od czynu na skutek okoliczności zewnętrznych, które wpłynęły na jego wolę i wywołały przekonanie o niemożności realizacji jego zamiaru. Tym samym nie będzie zachodziło dobrowolne odstąpienie, gdy sprawca uświadamia sobie wystąpienie przeszkód uniemożliwiających mu osiągnięcie ostatecznego celu”.
62. Ostatnią fazą popełnienia przestępstwa jest jego dokonanie, czyli zrealizowanie wszystkich jego znamion. Z jednej strony chodzi o zakończenie realizowania znamienia czasownikowego, czyli tego znamienia, które opisuje czynność sprawcy (np. „zabija”, „ujawnia”, „przetwarza”). Z drugiej strony, jeżeli przepis karny uzależnia dokonanie przestępstwa od wystąpienia jakiegoś dodatkowego zdarzenia lub zjawiska, konieczne jest wystąpienie takiego skutku (np. wykonanie czynności „zabijania” nie stanowi dokonania zabójstwa, dopóki nie nastąpi śmierć człowieka).

Współdziałanie przestępne

63. Czasami do popełnienia przestępstwa lub wykroczenia, czyli zrealizowania znamion danego typu czynu zabronionego, przyczynia się więcej niż jedna osoba. Takie zjawisko nazywane jest współdziałaniem przestępnym. W polskim prawie karnym osoby współdziałające odpowiadają również za popełnienie przestępstwa, ale każdy w granicach własnej winy, umyślności i nieumyślności (art. 20 i art. 21 k.k. oraz art. 14 k.w.). Zawsze jednak, czytając i interpretując przepis karny, należy pamiętać, że wynikający

z niego krąg osób odpowiedzialnych musi być rozszerzony zgodnie z treścią art. 18 k.k. Z samego przepisu karnego wynika bowiem tylko odpowiedzialność tzw. sprawcy pojedynczego, który sam, swoim zachowaniem, wyczerpuje znamiona przestępstwa/wykroczenia. Tymczasem, dzięki regulacji zawartej w art. 18 k.k. i art. 14 k.w., krąg ten zostaje istotnie rozszerzony na osoby, które samodzielnie przestępstwa opisanego w tym przepisie nie popełniły, ale do jego popełnienia przez sprawcę pojedynczego przyczyniły się.

64. Współdziałających dzielimy na współsprawców, sprawców kierowniczych, sprawców polecających, podżegaczy i pomocników.
65. Współsprawcami są osoby, które wspólnie i w porozumieniu wykonują przestępstwo. Sąd Najwyższy przyjmuje w swoim orzecznictwie, że nie wszystkie osoby, które wspólnie popełniają przestępstwo, muszą mieć równie istotny wkład w jego popełnienie. O tym, kto, jaką część planu realizuje, decydują współsprawcy. Co więcej, zdaniem Sądu Najwyższego oraz większości przedstawicieli nauki, współsprawcą jest nawet ten, kto swoim zachowaniem nie realizuje wprost znamienia czasownikowego (np. nie „powierza wykonywania pracy”), ale wykonuje czynność stanowiącą istotny element porozumienia współsprawców. Kwestia ta, jako istotna, wymaga dodatkowej uwagi. W prawie karnym wyróżnia się trzy koncepcje współsprawstwa (zob. szerzej D. Tokarczyk, *Podżeganie...*, s. 80–88):
 - a) formalno-obiektywną; charakteryzuje się ona tym, że za współsprawcę uważa się tylko tego, kto chociażby częściowo, swoim własnym czynem, wykonuje znamie czasownikowe typu czynu zabronionego (takie stanowisko zajmuję w *Podżeganie...*, s. 85–87);
 - b) materialno-obiektywną; charakteryzuje się ona przyjęciem, że współsprawcą jest także ten, kto swoim zachowaniem, w ramach istniejącego między współdziałającymi porozumienia (które nie musi polegać na równości uczestników) wykonuje istotne czynności zmierzające do realizacji znamion typu czynu zabronionego, chociażby sam nie wykonywał nawet fragmentu znamienia czasownikowego; powyższe stanowisko jednoznacznie dominuje w piśmiennictwie i orzecznictwie sądowym – zob. D. Tokarczyk, *Podżeganie...*, s. 83–85 i przywołane tam orzeczenia oraz opracowania; stanowisko takie zajmowali i zajmują m.in. A. Wąsek, M. Kulik, A. Marek, J. Warylewski, A. Zoll;
 - c) podmiotową, zgodnie z którą współsprawcą jest ten, kto poczytuje czyn zabroniony jako wspólne dzieło, a nie dzieło cudze.
66. Dominującą w literaturze i orzecznictwie koncepcję materialno-obiektywną (w jej różnych odmianach, których omawianie przekraczałoby ramy komentarza) uważam za niezgodną z zasadą *nullum crimen sine lege*, i to nawet na gruncie przepisów Kodeksu karnego, które przewidują wprost formę współsprawstwa. Tym bardziej za niedopuszczalne uważam konstruowanie, w myśl teorii materialno-obiektywnej, odpowiedzialności

za współsprawstwo wykroczenia. Trzeba podkreślić, że w prawie wykroczeń brak jest pojęcia współsprawstwa; w art. 12–14 k.w. uregulowano jedynie odpowiedzialność za podżeganie i pomocnictwo. Mimo to dość powszechnie dopuszcza się możliwość odpowiedzialności za współsprawstwo wykroczenia. Dopuszczając taką możliwość, uważam, że każdy ze współsprawców musi, chociażby częściowo, realizować swoim zachowaniem znamię czasownikowego danego typu wykroczenia (za dopuszczalnością konstrukcji współsprawstwa w prawie wykroczeń opowiada się m.in. T. Bojarski, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, LEX 2020, art. 14, nt. 4; T. Grzegorzczuk [w:] T. Grzegorzczuk, W. Jankowski, M. Zbrojewski, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczuk, LEX 2013, art. 24, nt. 4; A. Marek, *Prawo wykroczeń...*, s. 125; M. Kulik [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. M. Mozgawa, LEX 2009, art. 14, nt. 4; A. Romkowski, *O karalności współsprawstwa wykroczenia (uwagi na marginesie tekstu Mikołaja Małeckiego)*, PS 2019/11–12, s. 152–165; przeciwko opowiedział się ostatnio M. Małecki, *Karalność współdziałania w popełnieniu wykroczenia*, PS 2018/7–8, s. 71–74).

67. Sprawca kierowniczy to osoba, która kieruje wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę. Przez „kierowanie” należy rozumieć taką sytuację, w której kierujący nie tylko wydaje polecenie wykonania jakiegoś czynu, ale może realnie wpływać na sposób jego wykonania, panując nad realizacją znamion przestępstwa.
68. Z kolei sprawca polecający popełnia przestępstwo w ten sposób, że wydaje osobie, pozostającej w stosunku zależności od niego, wiążące polecenie popełnienia czynu zabronionego. Nie panuje już jednak nad samym wykonaniem tego polecenia. Stosunek zależności łączący polecającego i sprawcę bezpośredniego może mieć źródło w stosunku prawnym (umowa o pracę lub inny rodzaj uzależnienia służbowego) albo faktycznym (np. groźba, związek uczuciowy).
69. Z uwagi na to, że Kodeks wykroczeń nie zna konstrukcji sprawstwa kierowniczego i polecającego, zaś osoby popełniające czyn w tych postaciach co do zasady nie realizują swoim zachowaniem żadnego znamienia czasownikowego wykroczenia, określonego w przepisie typizującym, uważam, że nie można pociągnąć do odpowiedzialności za sprawstwo wykroczenia tego, kto kieruje jego wykonaniem albo poleca jego wykonanie. Taka osoba może być jedynie podżegaczem albo pomocnikiem.
70. Podżegaczem jest ten, kto chcąc, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, nakłania ją do tego. Nakłanianiem jest każde zachowanie, przez które ktoś stara się wzbudzić w innej osobie wolę określonego zachowania. Może to być prośba, sugestia, nakaz, zlecenie czy obietnica korzyści.
71. Za pomocnictwo odpowiada zaś ten, kto w zamiarze ułatwienia innej osobie dokonanie czynu zabronionego w jakikolwiek sposób czyni dokonanie tego czynu obiektywnie łatwiejszym. Pomocnictwo może mieć charakter fizyczny (dostarczenie narzędzi,

środka transportu) albo psychiczny (udzielenie rady, wskazówki, a nawet utwierdzenie w zamiarze dokonania przestępstwa).

72. Podżeganie i pomocnictwo do każdego typu przestępstwa jest karalne. Za popełnienie przestępstwa podżegania/pomocnictwa grozi taka sama kara, jak za popełnienie przestępstwa „głównego”. Dla dokonania przestępstwa przez podżegacza lub pomocnika nie jest jednak wymagane, aby sprawca główny wykonał jakikolwiek czyn. Stadium popełnienia przestępstwa, jaki osiągnął sprawca główny, ma jedynie wpływ na wymiar kary podżegacza i pomocnika (zob. art. 22 k.k.). Oznacza to, że nawet jeśli sprawca nie wykona żadnego czynu, podżegacz i pomocnik odpowiadają za dokonanie przestępstwa podżegania.
73. Całkowicie odmienną regulację podżegania i pomocnictwa przewiduje art. 14 k.w. Po pierwsze, podżeganie i pomocnictwo do wykroczenia, podobnie jak usiłowanie, jest karalne jedynie wyjątkowo i wymaga szczególnego przepisu ustawy (w niniejszej publikacji omawiane jest tylko jedno takie wykroczenie – art. 11 u.s.p.w.p.). Po drugie, jeżeli sprawca główny nie dokona wykroczenia, podżegacz i pomocnik w ogóle nie ponoszą odpowiedzialności.
74. Każdy ze współdziałających odpowiada w granicach własnej umyślności lub nieumyślności, niezależnie od winy i odpowiedzialności pozostałych osób. Podobnie jak w przypadku usiłowania, kara grożąca współdziałającym jest taka sama, jak w przypadku sprawców pojedynczych i jest zaczerpnięta każdorazowo z przepisu opisującego dane przestępstwo lub wykroczenie.

Wielość zachowań i czynów zabronionych

75. W nt. 30–34 omówiłem zagadnienie zbiegu przepisów konstruujących przestępstwa, wykroczenia oraz przestępstwa i wykroczenia. Osobno należy rozważyć sytuację, w których na jeden czyn zabroniony składa się więcej niż jedno zachowanie (czyn). Wielokrotnie bowiem znamiona czasownikowe typów czynów zabronionych dopuszczają, albo wręcz zakładają, że wiele zachowań może realizować znamiona tego samego przestępstwa lub wykroczenia. Przykładowo, sprawca może wieloma czynami utrudniać działalność społecznego inspektora pracy, wieloma zachowaniami naruszać prawa tego samego pracownika itd.
76. W prawie karnym dwa lub więcej zachowań, podjętych w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, uważa się za jeden czyn zabroniony; jeżeli przedmiotem zamachu jest dobro osobiste, warunkiem uznania wielości zachowań za jeden czyn zabroniony jest tożsamość pokrzywdzonego (art. 12 § 1 k.k.). Jest to tzw. czyn ciągły. Warunkiem przyjęcia czynu ciągłego jest stwierdzenie, że sprawca wieloma czynami realizował jeden zamiar (np. utrudnienie działalności związku

zawodowego), a także że pomiędzy tymi zachowaniami występowały krótkie odstępy czasu (przyjęto w orzecznictwie, że odstępowi między nimi nie może być dłuższy niż sześć miesięcy). W takim wypadku czasem popełnienia przestępstwa (zob. niżej) jest cały okres, w jakim sprawca popełnia ten czyn zabroniony, od pierwszego do ostatniego zachowania. Jeżeli przepisy prawa wymagają ustalenia konkretnej daty popełnienia czynu (np. dla ustalenia terminu przedawnienia), należy brać pod uwagę ostatni moment wyczerpywania znamion przestępstwa.

77. Instytucja czynu ciągłego nie jest znana prawu wykroczeń. Każde naruszenie przepisów prawnych realizujące znamię czasownikowe wykroczenia stanowi osobny czyn zabroniony. W takim wypadku sąd skazuje za wszystkie wykroczenia, ale wymierza jedną karę (art. 9 § 2 k.w.).
78. Omówienia wymaga także sytuacja, w której sprawca, realizując znamię czasownikowe przestępstwa lub wykroczenia, wywołuje stan niezgodności z prawem (np. niedopełnienie obowiązku z zakresu BHP; niezgłoszenie danej osoby do ubezpieczenia społecznego; nieprowadzenie dokumentacji). Takie przestępstwa i wykroczenia nazywane są trwałymi. Za czas popełnienia przestępstwa/wykroczenia uważa się w takich wypadkach cały okres, w którym trwa stan niezgodności z prawem. Rozróżnić tu jeszcze trzeba dwie sytuacje:
- a) może być tak, że przepisy prawa wskazują na moment, w którym trzeba wykonać dany obowiązek (np. zgłoszenie do ubezpieczenia społecznego w terminie 7 dni od powstania podstawy do objęcia danej osoby ubezpieczeniem społecznym). W takim wypadku czasem popełnienia czynu jest ostatni czas, w którym sprawca mógł jeszcze wykonać obowiązek i od tego momentu należy obliczać termin przedawnienia (postanowienie SN z 22.11.2017 r., V KK 329/17, LEX nr 2428826);
 - b) może też być tak, że przepisy nie określają konkretnej daty, w jakiej miało dojść do zmiany sytuacji prawnej (np. zapewnienie pracownikom BHP). W takim wypadku termin przedawnienia nie rozpoczyna swojego biegu tak długo, jak długo trwa stan niezgodności z prawem (postanowienie SA w Krakowie z 28.04.2010 r., II AKz 154/10, KZS 2010/5, poz. 32).

Kary i środki karne

79. Podstawowymi środkami represji karnej są **kary kryminalne**. Obok nich (a w niektórych przypadkach zamiast nich) istnieje możliwość nałożenia na sprawcę przestępstwa tzw. **środków karnych**, czyli dodatkowych dolegliwości mających na celu w szczególności powstrzymanie sprawcy od popełnienia dalszych przestępstw i zabezpieczenie porządku prawnego oraz dóbr prawnych przed daną osobą.
80. Do kar kryminalnych orzekanych za przestępstwa należą:
- a) grzywna; karę tę orzeka się w stawkach dziennych. System ten polega na tym, że grzywnę orzeka się dwufazowo. W pierwszej kolejności sąd określa liczbę stawek

dziennych, biorąc pod uwagę rodzaj przestępstwa oraz dyrektywy wymiary kary (w szczególności stopień winy i społecznej szkodliwości czynu). W drugiej fazie, biorąc pod uwagę warunki osobiste, rodzinne i finansowe sprawcy, określa się wysokość jednej stawki dziennej. Obecnie, grzywnę orzeka się w wysokości zasadniczej od 10 do 540 stawek dziennych, zaś wysokość jednej stawki może wynosić nie mniej niż 10 i nie więcej niż 2000 zł. Oznacza to, że grzywna orzekana za przestępstwo może obecnie wynosić, co do zasady, nie mniej niż 100 zł, i nie więcej niż 1 080 000 zł. Trzeba jednak podkreślić, że w niektórych przepisach pozakodeksowych kara grzywny za występki może być określona kwotowo. Zazwyczaj ustawodawca określa wtedy tylko górną granicę kary (zob. art. 215–220 u.o.f.e.). Wówczas, zgodnie z art. 11 § 4 p.w.k.k., dolna granica grzywny wynosi 100 zł;

- b) ograniczenie wolności; kara ta nazywana bywa „pracami społecznymi”, gdyż wiąże się z nią najczęściej obowiązek wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne. Sąd orzekając tę karę, określa wymiar takiej pracy, który musi się mieścić w przedziale od 20 do 40 godzin miesięcznie. Kara ograniczenia wolności może trwać najkrócej miesiąc, a najdłużej – 2 lata;
- c) pozbawienie wolności; umieszczenie w zakładzie karnym może trwać najkrócej miesiąc, najdłużej 15 lat;
- d) 25 lat pozbawienia wolności;
- e) dożywotnie pozbawienie wolności.

81. O tym, jaka kara grozi za dane przestępstwo, decyduje przepis opisujący dany typ czynu zabronionego. Jeżeli dane przestępstwo jest zagrożone karami alternatywnymi, sąd wybiera rodzaj kary, dodać także należy, że jeśli sprawca popełnił jakiekolwiek przestępstwo w celu osiągnięcia korzyści majątkowej albo jeśli faktycznie taką korzyść osiągnął, sąd może orzec karę grzywny obok kary pozbawienia wolności (art. 33 § 2 k.k.). Jednocześnie od zagrożenia karą zależy swoboda sądu w doborze właściwych środków represji. W przypadku czynów zabronionych zagrożonych mniej surowymi karami możliwe jest warunkowe umorzenie postępowania, odstąpienie od wymierzenia kary czy jej warunkowe zawieszenie na okres próby.

82. Po pierwsze, gdy przestępstwo jest zagrożone karą nie wyższą niż 5 lat pozbawienia wolności, sąd może orzec karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania tylko w ostateczności (zasada *ultima ratio*; art. 58 § 1 k.k.).

83. Po drugie, jeżeli przestępstwo jest zagrożone karą nie wyższą niż 3 lata pozbawienia wolności, sąd może nie orzekać kary, orzekając tylko środek karny, środek kompensacyjny (nawiązka, naprawienie szkody) lub przepadek (art. 59 k.k.).

84. Po trzecie, w przypadku przestępstw zagrożonych karą nie wyższą niż 5 lat pozbawienia wolności sąd może warunkowo umorzyć postępowanie karne, jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, a okoliczności jego popełnienia nie budzą

wątpliwości. Warunkowe umorzenie może objąć tylko sprawców, którzy nie byli wcześniej karani za przestępstwo umyślne, a sąd przyjmie, że mimo niewymierzenia kary spełnione zostaną cele postępowania karnego. Informacji o warunkowym umorzeniu postępowania nie ujawnia się w KRK. Jeżeli w okresie warunkowym (który może wynosić od roku do 3 lat) oskarżony nie popełni ponownie przestępstwa, nie naruszy porządku prawnego i wywiąże się z nałożonych na niego obowiązków, sprawa zostanie definitywnie umorzona (art. 66 i n. k.k.).

85. Po czwarte, orzekając karę pozbawienia wolności nie wyższą niż rok, sąd może warunkowo zawiesić jej wykonanie na okres próby wynoszący od roku do 5 lat (art. 69 i n. k.k.).
86. W niektórych przypadkach sąd może zastosować nadzwyczajne obostrzenie lub nadzwyczajne złagodzenie kary za przestępstwo (instytucja ta nie jest znana prawu wykroczeń). Kara nadzwyczajnie obostrzona nie może przekroczyć 810 stawek dziennych grzywny (a więc najwyższa obostrzona kara grzywny może wynieść 1 620 000 zł), 2 lat ograniczenia wolności lub 20 lat pozbawienia wolności. Sąd może nadzwyczajnie obostrzyć karę w następujących przypadkach, orzekając karę do wysokości górnej granicy zagrożenia przewidzianego w przepisie typizującym zwiększonego o połowę:
- a) jeżeli sprawca ponownie popełnia przestępstwo w warunkach recydywy (art. 64 § 1 i 2 k.k.);
 - b) jeżeli sprawca z popełnienia przestępstwa uczynił sobie stałe źródło dochodu (przy czym popełnianie przestępstw nie musi być głównym źródłem dochodu sprawcy);
 - c) lub popełnia przestępstwo działając w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnienie przestępstwa oraz
 - d) wobec sprawcy przestępstwa o charakterze terrorystycznym (art. 65 § 1 k.k.).
87. Nadzwyczajne złagodzenie kary polega na wymierzeniu kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia albo kary łagodniejszego rodzaju (zob. art. 60 k.k.). Można zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w przypadkach przewidzianych wprost w ustawie, zawsze w stosunku do młodocianego (sprawcy, który w chwili czynu nie ukończył 21 lat oraz w czasie orzekania w I instancji nie ukończył 24 lat) oraz w szczególnie uzasadnionych wypadkach, kiedy nawet najniższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa, w szczególności gdy:
- a) pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, szkoda została naprawiona albo pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody;
 - b) ze względu na postawę sprawcy, zwłaszcza gdy czynił starania o naprawienie szkody lub o jej zapobieżenie;
 - c) sprawca przestępstwa nieumyślnego lub jego najbliższy poniósł poważny uszczerbek w związku z popełnionym przestępstwem.

88. W przypadku omawianych w tym opracowaniu występów znajdują zastosowanie trzy zasady nadzwyczajnego złagodzenia kary:
- a) jeżeli czyn jest zagrożony karą pozbawienia wolności wyższą niż rok, sąd może orzec karę grzywny lub ograniczenia wolności, nawet jeśli przepis nie przewiduje takiej kary;
 - b) jeżeli czyn jest zagrożony karą pozbawienia wolności niższą niż rok, sąd orzeka karę grzywny lub ograniczenia wolności;
 - c) jeżeli czyn jest zagrożony alternatywnie co najmniej dwiema karami (grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności), sąd odstępuje od wymierzenia kary i poprzestaje na orzeczeniu środka karnego.
89. W przypadku skazania za przestępstwo sąd może orzec wobec sprawcy wiele dodatkowych dolegliwości (środków karnych). Szczególnie istotnym środkiem karnym jest zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej (art. 39 pkt 2 k.k.). Można go orzec, jeżeli sprawca nadużył przy popełnieniu przestępstwa stanowiska lub wykonywanego zawodu albo okazał, że dalsze zajmowanie stanowiska lub wykonywanie zawodu zagraża istotnym dobrom chronionym prawem (art. 41 § 1 k.k.). Sąd może orzec zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej w razie skazania za przestępstwo popełnione w związku z prowadzeniem takiej działalności, jeżeli dalsze jej prowadzenie zagraża istotnym dobrom chronionym prawem (art. 41 § 2 k.k.). Zakaz ten orzeka się w latach, od roku do 15 lat. Orzekanie zakazu w latach oznacza, że można go orzec tylko w wymiarze wielokrotności roku, czyli np. na 5 lat, 10 lat, 15 lat, ale nie np. na 5 lat i 6 miesięcy. Z uwagi na to, że popełnienie przestępstwa związanego z zatrudnieniem częstokroć wiąże się z nadużyciem przez sprawcę stanowiska (np. stanowiska pracodawcy), w wielu przypadkach skazania za przestępstwa prawa pracy sąd może orzec obok kary głównej także omawiany środek karny. Środek karny w postaci zakazu prowadzenia działalności lub zajmowania stanowiska **nie jest znany prawu wykroczeń**.
90. W prawie wykroczeń karami są:
- a) areszt; trwa ona najkrócej 5 dni, a najdłużej – miesiąc;
 - b) ograniczenie wolności; jest to kara o identycznych charakterze, jak ograniczenie wolności orzekane za przestępstwo, z tym że kara ograniczenia wolności orzekana za wykroczenie trwa zawsze jeden miesiąc;
 - c) grzywna; jest ona określana i orzekana kwotowo, a nie, jak w przypadku przestępstw, w stawkach dziennych. Jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej, minimalna wysokość grzywny orzekanej za wykroczenie wynosi 20 zł, a maksymalna – 5000 zł (art. 24 § 1 k.w.). Jak już jednak wskazałem wcześniej, zdarza się, że ustawodawca określa wyższą niż 5000 zł wysokość grzywny za wykroczenie (zob. nt. 18–25);
 - d) nagana.

91. W wypadkach zasługujących na szczególne uwzględnienie można, biorąc pod uwagę charakter i okoliczności czynu lub właściwości i warunki osobiste sprawcy, zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary albo odstąpić od wymierzenia kary lub środka karnego. W razie odstąpienia od wymierzenia kary można zastosować do sprawcy środek oddziaływania społecznego, mający na celu przywrócenie naruszonego porządku prawnego lub naprawienie wyrządzonej krzywdy, polegający zwłaszcza na przeproszeniu pokrzywdzonego, uroczystym zapewnieniu niepopelniania więcej takiego czynu albo zobowiązania sprawcy do przywrócenia stanu poprzedniego.

Przedawnienie karalności i zatarcie skazania

92. Ściganie przestępstw i wykroczeń może się odbywać jedynie w określonym terminie, którego upływ nazywany jest przedawnieniem ścigania. Okres ten uzależniony jest od dwóch czynników: źródła oskarżenia i zagrożenia karą.
93. Przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego ulegają przedawnieniu po upływie roku od czasu, w którym pokrzywdzony dowiedział się o przestępstwie i jego sprawcy, ale nie później niż trzy lata od czasu popełnienia czynu. Jeżeli w tym czasie zostanie wszczęte postępowanie (wniesiony zostanie akt oskarżenia albo zostanie on skierowany na Policję – art. 488 k.p.k.), przestępstwo przedawni się maksymalnie po upływie ośmiu lat od czasu popełnienia przestępstwa. W przypadku przestępstw ściąganych z oskarżenia publicznego okres przedawnienia jest uzależniony od zagrożenia karą za dane przestępstwo. Jest on również liczony od czasu popełnienia przestępstwa i wynosi (art. 101 § 1 k.k.):
- a) 30 lat, gdy czyn stanowi zbrodnię zabójstwa;
 - b) 20 lat, gdy czyn stanowi inną zbrodnię;
 - c) 15 lat, gdy czyn stanowi występki zagrożony karą pozbawienia wolności przekraczającą 5 lat;
 - d) 10 lat, gdy czyn stanowi występki zagrożony karą pozbawienia wolności przekraczającą 3 lata;
 - e) 5 lat, gdy chodzi o pozostałe występkę.
94. Co istotne, jeżeli w przewidzianych wyżej terminach zostanie wydane postanowienie prokuratora o wszczęciu postępowania (niekoniecznie postanowienie o przedstawieniu zarzutów konkretnej osobie), okres ten ulega każdorazowo przedłużeniu o 10 lat. Pamiętać przy tym trzeba, że owo przedłużenie okresu przedawnienia nie przerywa biegu dotychczasowego terminu. Innymi słowy, jeżeli przestępstwo jest zagrożone karą nie wyższą niż 3 lata pozbawienia wolności, to w ciągu 5 lat od jego popełnienia musi zostać wydane postanowienie o wszczęciu postępowania przygotowawczego. Jeżeli zostanie ono wszczęte np. rok po jego popełnieniu, łączny termin przedawnienia przestępstwa będzie wynosił 15 lat od czasu popełnienia przestępstwa.

95. W przypadku wykroczeń termin przedawnienia ich karalności każdorazowo wynosi rok od czasu jego popełnienia. Jeżeli w tym okresie zostanie wydane zarządzenie o wszczęciu postępowania i skierowaniu sprawy na rozprawę (art. 59 § 2 k.p.s.w.) lub wydany wyrok nakazowy (art. 93 k.p.s.w.), karalność wykroczenia ustaje z upływem 3 lat od popełnienia czynu (art. 45 § 1 k.w.; zob. wyrok SN z 13.12.2018 r., IV KK 490/18, LEX nr 2602695). Co istotne, biegu terminu przedawnienia nie przerywa podjęcie czynności sprawdzających przez oskarżyciela publicznego czy nawet przesłuchanie osoby, co do której zachodzą podstawy do skierowania przeciwko niej wniosku o ukaranie. Termin ten biegnie jednak na nowo w przypadku uchylenia prawomocnego wyroku sądu odwoławczego. Wydaje się, że mowa tu o drugim, dwuletnim okresie przedawnienia.
96. Termin przedawnienia jest obliczany od czasu popełnienia przestępstwa lub wykroczenia. Zgodnie z art. 6 § 1 k.k., czasem popełnienia przestępstwa jest moment, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był zobowiązany na podstawie przepisów prawa. Jeżeli do znamion danego typu czynu zabronionego należy skutek (zob. nt. 44), termin przedawnienia należy liczyć od dnia, w którym skutek nastąpił. Identyczną regulację przewiduje art. 4 § 1 k.w.
97. Zatarcie skazania (ukarania za wykroczenie) to instytucja polegająca na tym, że po upływie ustalonego okresu skazanie/ukaranie uważa się za niebyłe. Po upływie tego okresu osobę uprzednio skazaną lub ukaraną uważa się za niekaraną. Jeżeli jej skazanie lub ukaranie wiązało się z dodatkowymi uciążliwościami (zob. nt. 54), po upływie tego okresu przestają one istnieć. Informacja o skazaniu/ukaraniu jest również z mocy prawa usuwana z KRK.
98. Nie podlega zatarciu fakt skazania na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, jeżeli pokrzywdzony był małoletnim poniżej lat 15 (art. 106a k.k.).
99. Zatarcie skazania zależy od orzeczonej wobec sprawcy kary. W razie skazania na karę dożywotniego pozbawienia wolności zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 10 lat od uznania jej za wykonaną, od darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania. W przypadku kary pozbawienia wolności lub kary 25 lat pozbawienia wolności zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 10 lat od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania. Sąd może na wniosek skazanego zarządzić zatarcie skazania już po upływie 5 lat, jeżeli skazany w tym okresie przestrzegał porządku prawnego, a wymierzona kara pozbawienia wolności nie przekraczała 3 lat. W razie skazania na karę ograniczenia wolności zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 3 lat od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej wykonania. W razie skazania na grzywnę zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem roku od wykonania lub darowania kary albo od przedawnienia jej

wykonania. Jeżeli odstąpiono od wymierzenia kary, zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem roku od wydania prawomocnego orzeczenia.

100. Ukazanie za wykroczenie ulega zatarciu po upływie 2 lat od wykonania, darowania lub przedawnienia wykonania kary. Jeżeli przed zatarciem ukarany sprawca popełnia nowe wykroczenie, za które zostaje ukarany karą inną niż nagana, ukaranie za oba wykroczenia uważa się za niebyłe po upływie 2 lat od wykonania, darowania albo od przedawnienia wykonania kary za nowe wykroczenie (art. 46 § 1 i 2 k.w.).

Ściganie przestępstw i wykroczeń

101. Jak wskazywano we wstępie, prawo karne (w tym prawo wykroczeń) cechuje się przewagą interesu publicznego nad prywatnym. Ściganie sprawców przestępstw i wykroczeń jest więc, co do zasady, domeną organów władzy państwowej. Orzekanie w sprawach o przestępstwa i wykroczenia zostało z kolei w pełni poddane jurysdykcji sądów.
102. Przestępstwa mogą być jednak, w niektórych przypadkach, ścigane z oskarżenia prywatnego. Oznacza to, że w sprawach o te przestępstwa nie przeprowadza się, co do zasady postępowania przygotowawczego (dochodzenia lub śledztwa) i podmiotem uprawnionym do wniesienia aktu oskarżenia jest sam pokrzywdzony. Dotyczy to np. przestępstwa zniesławienia, zniewagi czy naruszenia nietykalności cielesnej. Instytucja ścigania z oskarżenia prywatnego nie jest znana prawu wykroczeń.
103. Większość przestępstw i wszystkie wykroczenia ścigane są z oskarżenia publicznego, co oznacza, że organy publiczne (pełniące funkcję oskarżycieli publicznych) prowadzą postępowania przygotowawcze, mające dać podstawę do wniesienia aktu oskarżenia/wniosku o ukaranie za wykroczenie. Pokrzywdzony nie może w takich sprawach działać samodzielnie (choć w niektórych przypadkach może samodzielnie wnieść subsydiarny akt oskarżenia; kwestia ta wykracza poza ramy publikacji). Organy państwa mogą wszcząć postępowanie z urzędu, jeżeli w ramach swojej własnej działalności wykryją podejrzenie popełnienia przestępstwa lub wykroczenia, albo działać z inicjatywy innych osób, w szczególności pokrzywdzonych.
104. Szczególnym rodzajem przestępstw i wykroczeń ściganych z oskarżenia publicznego są tzw. czyny wnioskowe. Polegają one na tym, że oskarżyciel publiczny może prowadzić postępowanie przygotowawcze pod warunkiem, że pokrzywdzony złoży wniosek o ściganie sprawców. W sprawach o te czyny zabronione zatem to od pokrzywdzonego zależy, czy postępowanie będzie prowadzone, czy nie.
105. Dodać należy, że w obszarze prawa karnego *sensu stricto* przyjmuje się obowiązywanie tzw. zasady legalizmu. Oznacza ona, że: „Organ powołany do ścigania przestępstw jest

obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego, a oskarżyciel publiczny także do wniesienia i popierania oskarżenia – o czyn ścigany z urzędu” (art. 10 § 1 k.p.k.). Organy ścigania nie mogą zatem zaniechać ścigania sprawców, uznając, że jest to nieopłacalne, niepotrzebne czy też dlatego, że sprawca zaniechał już popełniania przestępstw. Nie zmienia to faktu, że przyjmuje się powszechnie, iż prawo karne pełni w systemie prawnym rolę subsydiarną. Zasada subsydiarności prawa karnego oznacza, że prawo karne, stanowiąc najsurowszy reżim odpowiedzialności jednostek, powinno być stosowane tylko wtedy i tylko w takim zakresie, w jakim inne środki prawne (w szczególności cywilnoprawne i administracyjne) nie mogą zapewnić ochrony najistotniejszych wartości społecznych. Zasada legalizmu nie obowiązuje w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Organy prowadzące to postępowanie mogą więc, ale nie muszą, składać wnioski o ukaranie albo w inny sposób prowadzić postępowania. W praktyce życia codziennego można dostrzec, że o karalności za wykroczenie częstokroć decydują przypadkowe okoliczności.

106. Dodać należy, że w postępowaniu karnym oskarżycielem publicznym jest, we wszystkich sprawach, prokurator. Inne organy mogą tylko wyjątkowo prowadzić postępowania przygotowawcze i/lub wnosić akty oskarżenia w sprawach o przestępstwo (art. 45 § 1 i 2 k.p.k.). Do innych organów, uprawnionych do prowadzenia dochodzeń w sprawach o niektóre występki, należy przede wszystkim Policja, a także Główny Inspektor Ochrony Środowiska (wojewódzki inspektor ochrony środowiska lub upoważnieni inspektorzy Inspekcji Ochrony Środowiska), Straż Leśna, Państwowa Straż Łowiecka, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
107. W prawie wykroczeń funkcję oskarżyciela publicznego pełni, co do zasady, Policja (art. 17 § 1 k.p.s.w.). Wśród innych organów oskarżycielskich, uprawnionych do działania w sprawach o wykroczenia omawiane w tej publikacji, należą przede wszystkim inspektorzy PIP i funkcjonariusze Straży Granicznej. Nadto, zgodnie z art. 17 § 3 k.p.s.w., organom administracji rządowej i samorządowej, organom kontroli państwowej i kontroli samorządu terytorialnego oraz strażom gminnym (miejskim) uprawnienia oskarżyciela publicznego przysługują wówczas, gdy w zakresie swego działania, w tym w trakcie prowadzonych czynności wyjaśniających (kontrolnych), ujawniły wykroczenia i wystąpiły z wnioskiem o ukaranie. Do tej kategorii oskarżycieli należy zaliczyć wszelkie służby uprawnione do sprawowania kontroli u przedsiębiorców czy pracodawców. Należą do nich organy sanitarne, ZUS, Urząd Ochrony Danych Osobowych, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Straż Pożarna, KNF czy NFZ. Należy więc przyjąć, że w przypadku typów wykroczeń związanych z działalnością regulowaną i pozostającą pod nadzorem organów administracji publicznej organy sprawujące ten nadzór mogą pełnić funkcję oskarżycieli publicznych (zob. uchwała SN z 30.09.2003 r., I KZP 24/03, OSNKW 2003/9–10, poz. 80: „Organom Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (upoważnionym przez nie osobom) – na podstawie art. 66 ust. 4 ustawy z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń

społecznych w zw. z art. 17 § 3 k.p.s.w. – przysługują uprawnienia oskarżyciela publicznego w sprawach o wykroczenia, które zostały ujawnione w zakresie działania Zakładu, i w których wystąpił on z wnioskiem o ukaranie”).

108. Należy jednak pamiętać, że oskarżycielem publicznym w sprawach o wykroczenia jest, co do zasady, Policja (art. 17 § 1 k.p.s.w.). Oznacza to, że w sytuacji, gdy nie ma zastosowania art. 17 § 3 k.p.s.w. (np. gdy dana osoba zawiadamia o podejrzeniu popełnienia wykroczenia Policję lub inny organ), to Policja, a nie organ administracji, będzie mogła skorzystać z uprawnień oskarżycielskich i wnieść wniosek o ukaranie. Jeżeli w danym przypadku oskarżycielem może być jedynie Policja, a wniosek o ukaranie zostanie złożony przez organ administracji, sąd powinien odmówić wszczęcia postępowania w sprawie o wykroczenie (art. 5 § 1 pkt 9 k.p.s.w.). Brak przesłanki procesowej w postaci skargi (wniosku) uprawnionego oskarżyciela może być jednak naprawiony (konwalidowany), dopóki nie upłynie termin przedawnienia.
109. Postępowanie karne rozpoczyna się od postępowania przygotowawczego prowadzonego w formie dochodzenia lub śledztwa, na podstawie postanowienia o wszczęciu postępowania. W toku postępowania przygotowawczego, jeżeli zebrane dowody to uzasadniają, określonej osobie przedstawiane jest postanowienie o przedstawieniu zarzutu. Od tego momentu osoba taka jest podejrzaną. W dalszej kolejności oskarżyciel publiczny jest uprawniony do wniesienia do sądu aktu oskarżenia (ewentualnie wniosku o warunkowe umorzenie postępowania albo wniosku o umorzenie postępowania i zastosowanie wobec sprawcy środków zabezpieczających).
110. Inne zupełnie zasady obowiązują w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Prowadzenie czynności wyjaśniających (odpowiednika postępowania przygotowawczego) jest fakultatywne. Częstokroć czynnościami wyjaśniającymi są kontrole sprawowane przez organy administracji publicznej, które mają jednocześnie prawo działać w charakterze oskarżyciela publicznego w sprawie o wykroczenie. Przykładowo, kontrola pracodawcy sprawowana przez inspektora PIP może stanowić tego rodzaju czynności wyjaśniające. W toku czynności wyjaśniających można przesłuchać osobę, co do której zachodzą podstawy do wniesienia przeciwko niej wniosku o ukaranie za wykroczenie. Osoba taka nie staje się jednak stroną postępowania, gdyż przepisy Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia nie przewidują takiej regulacji. Organ prowadzący czynności wyjaśniające może na taką osobę nałożyć grzywnę w postaci mandatu karnego (art. 95 i n. k.p.s.w.). Co do zasady, grzywna orzeczona mandatem karnym nie może być wyższa niż 1000 zł (art. 96 § 1 k.p.s.w.). Ustawa zna jednak wyjątki od tej zasady (omówiono wyjątki istotne z punktu widzenia tematyki pracy):
- a) inspektorzy PIP mogą nakładać grzywny w postępowaniu mandatowym do wysokości 2000 zł;